БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

1925 ЫЛДА ҮНДЕЗИЛЕТТИНГЕН

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы.

1972 ЧЫЛ. АПРЕЛЬ 19 СРЕДА № 92 (8860). Өртээ 2 мөн

ШАЛЫПЧЫ КҮШ-АЖЫЛДЫ—ТӨРЭЭН ЧУРТКА!

Апрель 15-ти — Бүгү-эвилелдиг ленинчи коммунистиг субботник хүнүн Тываның ажылчы чоннары шалыпчы күш-ажыл-биле демдеглеп артырган. Ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунунуң бүгү участоктарында бодунуң тургузукчу күш-ажылы-биле Төрээн чуртунуң күчү-шыдалын быжыглаарыга ажылчыннар, колхозчулар, албан-хамчылар ленинчи чанчыл өзугаар улуун киирген. Республиканың бүгү суурларында болгаш хоорайларында хайныышкынныг күш-ажыл калбарган.

Коммунистиг субботникке ниитизи-биле 105.871 кижи киришкен. Олар 122.601 рубльди ажылдаан болгаш беш чылдың фондузунче шилчиткен.

Кызыл суббота **үлетпүр бүдүрүлгелеринге** күш-ажылдың өзулуг байырлалы болуп өткен. 8840 ажылчын болгаш инженер-техниктиг ажылдакчы ажылдаан. Олар 19.536 рубльди ажылдаан. Субботник «Тыва даг-дүгү», «Тыва кобальт» комбинаттарга, Каа-Хемнин хөмүр-даш разрезинге, Терлиг-Хаяның мөңгүн суунуң бүдүрүлгезинге, Кызылдың эзт комбинадынга, дааранылга комбинадынга, алгы заводунга, Улуг-Хем ыяш үлетпүр бүдүрүлгезинге, автосептелге заводунга, тудуг кезектери болгаш конструкциялар комбинадынга, типографияга онза идепкейлиг өткен. «Тыва даг-дүгү» комбинаттың ажылчыннары беш чыл фондузунче 5727 рубльди, «Тыва кобальт» комбинаттың коллективи 1250 рубльди, Каа-Хемнин хөмүр-даш разрезинин коллективи 1019 рубльди, дааранылга комбинадының ажылчыннары 500 рубльди, Улуг-Хем ыяш үлетпүр бүдүрүлгезинин ажылчыннары 556 рубльди, ыяш ажыл-агый өргелелинин бүдүрүлгелериниң коллективтери 532 рубльди, үлетпүр тудуг материалдар өргелелинин коллективи 800 рубльди, чоннуң амыдырал хандырылга министерствозунуң коллективтери 2600 рубльди шилчиткен.

Тываның тудугжулары улуг хей-эзт кириишкин-биле ажылдааннар. Ниитизи-биле 9.759 тудугжу ол хүн ажылдаан болгаш беш чыл фондузунче 23.097 рубльди шилчиткен. «Тыва көдээ тудуг», «Тыва тудуг», «Тыва септелге-тудуг» болгаш «Тыва суг тудуг» трестер тудулларга тургузукчу ишти хайныктырган. «Кызылцастудуг» тудуг өргелелинин Каа-Хемниң септелге-тудуг участогунуң, «Сибалектромонтаж», «Сибтехмонтаж» участоктарының, Респотребсоюзтуң септелге-тудуг участогунуң, «Сельхозтехника» септелге-тудуг участогунуң бүгү ажыл-ишчилери субботникче үнгеннер.

Автомобиль транспортунуң 2550 ажыг ажылдакчылары субботникче үнген. Олар беш чылдың фондузунга 6710 рубльди киирген. Авиаторлар, хем ажылдакчылары эки ажылдаан. Кызылдың № 2, 3 АТБ-лери, Ак-Довурактың, Шагаан-Арыгның АТБ-лери, Кызылдың пассажирлер АТБ-зи, № 11, 12 автобаазалар, «Сельхозтехниканың» Кызылда АТБ-зи, Коммунал ажыл-агый министерствозунуң болгаш харылзаанның АТБ-лери беш чылдың фондузунга 330-ден 600 рубль чедир түнүү киирген.

Республиканың **колхозтарындан болгаш совхозтарындан** субботникче 27775 кижи үнген. Олар беш чылдың фондузунга 43404 рубльди киирген. ООН иштинден колхозчулар 16611 рубльди, совхозтар ажылдакчылары 26793 рубльди киирген. Таңды, Чаян-Хемчик, Каа-Хем, Бии-Хем, Улуг-Хем, Барыын-Хемчик, Өвүр, Эрзин районнарның колхозчуларының, совхозтар ажылчыннарының хей кезии субботникке идепкейлиг киришкен.

Республиканың бюджет организацияларының 57 мун хире ажылдакчылары беш чылга боттарының салыышкынын база киирген. Төлевирлиг янзы-бүрү ажылдарга олар 30000 рубльди ажылдап, Тываның хоорайларын, суурларын чаагайжыдарынга улуг үлүүн киирген. Республиканың школаларының өөреникчилери, студентилер болгаш сургуулдар улуг улустар-биле кады ол улуг ишке идепкейлиг киришкен.

Коммунистиг субботник үезинде үлетпүр бүдүрүлгелери 763 тонна хөмүр-дашты казып тыпкан, 55 кубометр демирбетон кылыгларны, конструкцияларны болгаш кезектерни, 233 кубометр дилиг материалдарын, 800 рубль өртектиг мебель аймаан, 8700 рубльдиг дааранылга кылыгларын, 417 эжеш хем идиктерни, 319 эжеш кидис идиктерни, 8,6 тонна зытты, 10 тонна далганны, 15 тонна комбикормну болгаш өске-даа продукцияны бүдүрген. Тудугга болгаш одаарынга хереглээр 370 кубометр ыяшты белетизээн. Бүгү районнарның көдээ ажыл-ишчилери одаар ыяш белетиззеринге болгаш ыяшты клубтар, школалар, эмнелгелер, библиотекалар чанынга сөөртүп чедиреринге идепкейлиг киришкенин демдеглээри чугула.

Апрель 15-те субботада бистин республиканың булун бүрүзүнге ажыл-ишчилериниң тургузукчу күш-ажылы хайныгып турган. Бүгү чуртка ышкан. Тываның ажылчы чоннары партияны долгандыр улам сырый кагтышканын, СЭКП-ниң XXIV съездизинин ниитпирлери, чаа беш чыл планының онаалгалары чедиишкиниг күүсеттинген турары дээш, ССР Эвилелинин тургустунганының 50 чылын төлептиг уткуурунга боттуг салыышкынны киирер дээш, бүгү чүвени кылыр дээш оларның шудургу чүткүлүүн коммунистиг субботник база катан чайынаанчаа-биле көргүскен.

СЭКП обкомунуң бюрозунда, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелинде, профэвилелдериниң область чөвүлелинде

СОЦИАЛИСТИГ ЧАРЫШТЫҢ ТҮҢНЕЛИ

1972 чылдың I кварталында мал продуктуларын бүдүрер болгаш садар талазы-биле социалистиг чарыштың түңнелин СЭКП обкомунуң бюрозу, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели болгаш профэвилелдериниң область Чөвүлели чугаалажып көргеш, республиканың колхозтарының болгаш совхозтарының хей нунуузу күрүнеге мал продуктулары садар планын чедиишкиниг күүсеткенин демдеглээн.

Күрүнеге мал продуктулары садар планын: сүттү — 107,7 хуу, зытты — 108,0 хуу күүсеткен. Тожуңуң ажыл-ишчилериниң бо талазы-биле көргүзүү өске районнардан бедик болган, сүт садарының планын 150 хуу, зытты — 110,5 хуу күүсеткен. Районнуң малының баш саны өскен, сүт саалдазы бедээн, малдың өлүп хораар чоруу эвээжээн, малды будагдап самчыгдаар чорук болбастаан.

Таңды районнуң ажыл-агыйларының көргүзүү база багай эвес, сүттү бүдүрери болгаш садары көвүдээн, мал бажы өскен, ООН чаш төлүн камгалап алыры өкижээн.

Моон-биле кады, СЭКП обкомунуң бюрозу, Министрлер Чөвүлели болгаш облпрофчөвүлели республикада ниитизи-биле улуг четпестер барын база айыткан: эзт бүдүрери өткен чылдыындан кызырылган, мал бажы хорамчалыг, ООН чаш төлүн камгалап алырында чидириглер ам-даа бар. Күрүнеге сүт садарының планын Улуг-Хем район, а эзт садарын Бай-Тайга, Өвүр, Тес-Хем районнар күүсетпээн.

Кызыл хоорай Совединиң, Өвүр, Улуг-Хем, Бии-Хем, Тес-Хем районнарның ажыл-агыйларында малдың өлүп хораар чоруу, будагдап самчыгдаар чорук бар болуп турар. Каа-Хем районунуң колхозтары болгаш совхозтары бо талазы-биле база четпес ажылдап, ниитинин малынга өлүп хораар, будагдап самчыгдаар чорукту болдурун, эзт бүдүрерин кудулаткан.

СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелинин болгаш облпрофчөвүлелинин шилчиир Кызыл тугун, 500 рубль акша шаңналы-биле кады 1972 чылдың I кварталында мал продуктуларды бүдүрерин болгаш садарын көвүдеткен, ол талазы-биле көргүзүүнү өткен чылдыындан бедиткен Тожу районга (СЭКП райкомунуң секретары эш Бойлу, райүүскомунуң даргазы эш Колев) тыпсырын СЭКП обкомунуң бюрозу, республиканың Министрлер Чөвүлели болгаш облпрофчөвүлел шиитпирлээн.

СССРЭ-ниң Дээди Совединиң Эвилелдиг Совединиң болгаш Националдар Совединиң даштыкы херектер талазы-биле комиссияларының каттышкан хуралы

Апрель 17-де Кремльдиг Улуг ордузунга СССРЭ-ниң Дээди Совединиң Эвилелдиг Совединиң болгаш Националдар Совединиң даштыкы херектер талазы-биле комиссияларының каттышкан ийги хуралы болган.

Совет Социалистиг Республикаларның Эвилели биле Германияның Федеративтиг Республиказының аразында 1970 чылдың августун 12-де чарган керээни комиссия кежигүннери чугаалажып көөрүн үргүлүлээн.

Эвилелдиг Совединиң даштыкы херектер талазы-биле комиссиязының даргазы, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, СЭКП ТК-ның секретары **М. А. Суслов,** армия генералы ССРЭ-ниң камгалал министриниң оралакчызы депутат **И. Г. Павловскийге** сес берген.

Ол ышкаш депутаттар — Туркмен ССРЭ-ниң Красноводскиде нефть болбаазырадыр заводунуң улуг оператору **А. А. Шулимова,** Киевтен чогаалчы — **М. А. Стельмах,** ВЦСПС-тиң секретары — **П. Т. Пименов** олар база чүве чугаалаан.

Олар шуптузу ССРЭ биле ГФР-ниң аразында керээни күштүг кылдыр бадылаар деп саналдаанар.

Дараазында **М. А. Суслов** чүве чугаалаан.

Совет Социалистиг Республикаларның Эвилели биле Германияның Федеративтиг Республиказының аразында керээ дугайында ССРЭ-ниң даштыкы херектер министри А. А. Громыконуң дыңнадызын болгаш Эвилелдиг Совединиң база Националдар Совединиң даштыкы херектер талазы-биле комиссияларының кежигүннериниң саналдарын-даа дыңнадывыс деп, ол чугаалаан.

1970 чылдың августун 12-де Совет Социалистиг Республикаларның Эвилели биле Германияның Федеративтиг Республиказының аразында керээге ат салганы сөөлгү чылдарда делегейге эң чугула болуушкуннарның бирээзи болганын депутаттар боттарының саналдарында демдегледелер.

Ол керээниң улуг ужур-дузазы чүдел дээрге, ында ССРЭ-ниң болгаш ГФР-ниң-даа, Европаның өске-даа чурттарының тайбыңын болгаш айыыл чок чоруун хандырар дугайында сагыш салып турары болгур.

Ол керээге совет таланың ат салганы дээрге аңгы-аңгы ниитилел тургузуглуг күрүнелериниң тайбың кожа-хелбээ догуннаарының ленинчи принципи — совет даштыкы политиканың кол үндезинериниң бирээзи болур принципти Совет Эвилелиниң херек кырында чайгылыш чок боттандырып чорудуп турарының херечизи болур.

Ынчангаш бистиң чугаалажып көрүп турарывыс керээни даштыкы херектер талазы-биле комиссияларның маңаа чүве чугаалаан кежигүннериниң үүлдүгүнүн-турарының ужуру-даа ол.

Оон-биле чергелештир бо керээни чарганында сеткил ханыышкыны-биле кады ону күштүг болдурар талазы-биле ГФР-де бооп турар маргылдаже кичээнгей салыышкыны депутаттарның чугааларындан тодаргай болду.

Ол черде билдингир-дир. Төөгүнүң ыыса хуусаазының дургузунда кижи төрелгетен герман империализминиң өскүтиени ийи делегей дайынарынга таварышкан болгай. Ол дайынар улустарны санаттынмас хей өлүм-чидимге, түрегделге, качыгдалга таварыштырганы билдингир. Гитлержи аг-шериг бүгү Европаны ханга бораан. Олар бистиң диптиштузун өлүм лагери кылыр деп кордап турганнар. Совет улус сөөлгү даймына онза улуг караага таварышканын бистер утпаан, ону билир болгай бис. Миллионмиллион совет кижилер, өскедаа улустарның төлөлекчилери боттарының амы-тынын фашизмге удур демиселге бергеннер. Ол ышкаш дайын база катан болбазын күзеп турар бис. А амгы үениң эң күштүг чепсээн ажыглаар чаа дайын улустарга санап четпес качыгдалды таварыштырар ийик.

Бир эвес бистиң ГФР-биле дайын сөөлүнде чылдарда харылзаавыстың хогжүлдезиниң дугайын чугаалаар чүве, анаа оожургаар кандыг-даа үндезинни ол биске бербейн турар. ГФР-ниң төөгүзүн өөрединдея түңнелди кылыр күзел чок чагырыкчы болүктерге дайынның түңнелдерин эде көөрүнүң авантюристиг политиказын, өжөөргек болгаш милитаристиг политиканы, Совет Эвилелиге болгаш Европаның өске-даа социалистиг чурттарына удур политиканы хей чылдар дургузунда чорудуп келген болгай.

(Төнчүзү 3-кү арында).

АЯН-ЧОРУК ДООЗУЛГАН

СТАМБУЛ. (СЭТА). ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Н. В. Подгорный Турция Республиканың Президентизи Д. Сунайның чалаанын өзугаар Турцияга албанның аян-чоруун кылып чоруп турган, апрель 17-де Төрээн чуртунче чаныпкан.

Н. В. Подгорный-биле кады ону үдеп чораан албан кижилери база чорупкан.

Совет Эвилелиниң болгаш Турцияның күрүне туктары-биле шимээн Стамбул аэродромунга Н. В. Подгорныйны даштыкы херектер министри Х. Байүлькеп, Турция Республиканың ССРЭ-де элчини А. Курал, Стамбул Вилайеттиң губернатору В. Пойраз, албанның өске-даа турция кижилери, а ол ышкаш ССРЭ-ниң Турцияда элчини В. Ф. Грубяков үдээн.

Н. В. Подгорный биле Х. Байүлькен хүндүлел таңнылыының чыскаалының баары-биле өткен.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Н. В. Подгорныйны парлалгага берген медеглелинде чугаалаары болза: «Турцияга чоруп турганывыстың, ООН улузунуң амыдыралы болгаш күш-ажылы-биле танышканывыстың үезинде бистиң сеткил-сагыжывыска кирген байлак бодалдарны Төрээн чуртувуска чедире бээр бис. Совет Эвилелиниге эп-сеткил каттыштырылгазының болгаш пайыралчы чоруктуң маңаа биске көргүскени, тодаргай илерелдери бистиң сеткил-сагыжывыска кадагалаттынар.

Президент Д. Сунай-биле болгаш Турцияның өске-даа удуртукчу ажылдакчылары-биле билчиишкиниң, ак сеткилдиг болгаш чаагай күзүшкиниң байдалынга өткен бистиң чугаалажышкынарывыс болгаш беседаларывыс эки түңнелдерге чедиргген. ССРЭ-ниң болгаш Турцияның аразында чаагай кожа-хелбээ харылзааларның принциптериниң дугайында декларация, кады кылган дыңнадыг бистиң чурттарывыстың улустарының, делегейниң айыыл чок чоруун быжыглаарының эрге-ажыктарынга совет-турция кады ажылдажылганы улам ыңай быжыглаарынга чаа-чаа арганы болгаш перспективалары ажыдын турар.

Совет Эвилели Турция-биле пайыралдың болгаш чаагай кожа-хелбээ чоруктун оруу-биле моон соңгаар-даа баарынче сеткил-сагыжының ханыының чүткүлдүг. Бистиң чурттарывыстың аразында политиктиг харылзаалар хөгжүп, садыг-экономиктиг болгаш эртем-техниктиг кады ажылдажылга кялбарын, культурлуг харылзаалар быжыгын турзун дээш туржун турар бис».

Бодунуң медеглелинге Н. В. Подгорный турция улуска менди чаагай чорукту болгаш чедиишкиниериң күзээн күзүшкиниерни дамчыткан.

СТАМБУЛ. (СЭТА). ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Н. В. Подгорный парлалгага берген медеглелинде чугаалаары болза: «Турцияга чоруп турганывыстың, ООН улузунуң амыдыралы болгаш күш-ажылы-биле танышканывыстың үезинде бистиң сеткил-сагыжывыска кирген байлак бодалдарны Төрээн чуртувуска чедире бээр бис. Совет Эвилелиниге эп-сеткил каттыштырылгазының болгаш пайыралчы чоруктуң маңаа биске көргүскени, тодаргай илерелдери бистиң сеткил-сагыжывыска кадагалаттынар.

Президент Д. Сунай-биле болгаш Турцияның өске-даа удуртукчу ажылдакчылары-биле билчиишкиниң, ак сеткилдиг болгаш чаагай күзүшкиниң байдалынга өткен бистиң чугаалажышкынарывыс болгаш беседаларывыс эки түңнелдерге чедиргген. ССРЭ-ниң болгаш Турцияның аразында чаагай кожа-хелбээ харылзааларның принциптериниң дугайында декларация, кады кылган дыңнадыг бистиң чурттарывыстың улустарының, делегейниң айыыл чок чоруун быжыглаарының эрге-ажыктарынга совет-турция кады ажылдажылганы улам ыңай быжыглаарынга чаа-чаа арганы болгаш перспективалары ажыдын турар.

Совет Эвилели Турция-биле пайыралдың болгаш чаагай кожа-хелбээ чоруктун оруу-биле моон соңгаар-даа баарынче сеткил-сагыжының ханыының чүткүлдүг. Бистиң чурттарывыстың аразында политиктиг харылзаалар хөгжүп, садыг-экономиктиг болгаш эртем-техниктиг кады ажылдажылга кялбарын, культурлуг харылзаалар быжыгын турзун дээш туржун турар бис».

Бодунуң медеглелинге Н. В. Подгорный турция улуска менди чаагай чорукту болгаш чедиишкиниериң күзээн күзүшкиниерни дамчыткан.

СТАМБУЛ. (СЭТА). ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Н. В. Подгорныйны парлалгага берген медеглелинде чугаалаары болза: «Турцияга чоруп турганывыстың, ООН улузунуң амыдыралы болгаш күш-ажылы-биле танышканывыстың үезинде бистиң сеткил-сагыжывыска кирген байлак бодалдарны Төрээн чуртувуска чедире бээр бис. Совет Эвилелиниге эп-сеткил каттыштырылгазының болгаш пайыралчы чоруктуң маңаа чүве чугаалаан кежигүннериниң саналдарын-даа дыңнадывыс деп, ол чугаалаан.

1970 чылдың августун 12-де Совет Социалистиг Республикаларның Эвилели биле Германияның Федеративтиг Республиказының аразында керээге ат салганы сөөлгү чылдарда делегейге эң чугула болуушкуннарның бирээзи болганын депутаттар боттарының саналдарында демдегледелер.

Ол керээниң улуг ужур-дузазы чүдел дээрге, ында ССРЭ-ниң болгаш ГФР-ниң-даа, Европаның өске-даа чурттарының тайбының болгаш айыыл чок чоруун хандырар дугайында сагыш салып турары болгур.

Ол керээге совет таланың ат салганы дээрге аңгы-аңгы ниитилел тургузуглуг күрүнелериниң тайбың кожа-хелбээ догуннаарының ленинчи принципи — совет даштыкы политиканың кол үндезинериниң бирээзи болур принципти Совет Эвилелиниң херек кырында чайгылыш чок боттандырып чорудуп турарының херечизи болур.

Ынчангаш бистиң чугаалажып көрүп турарывыс керээни даштыкы херектер талазы-биле комиссияларның маңаа чүве чугаалаан кежигүннериниң үүлдүгүнүн-турарының ужуру-даа ол.

Оон-биле чергелештир бо керээни чарганында сеткил ханыышкыны-биле кады ону күштүг болдурар талазы-биле ГФР-де бооп турар маргылдаже кичээнгей салыышкыны депутаттарның чугааларындан тодаргай болду.

Ол черде билдингир-дир. Төөгүнүң ыыса хуусаазының дургузунда кижи төрелгетен герман империализминиң өскүтиени ийи делегей дайынарынга таварышкан болгай. Ол дайынар улустарны санаттынмас хей өлүм-чидимге, түрегделге, качыгдалга таварыштырганы билдингир. Гитлержи аг-шериг бүгү Европаны ханга бораан. Олар бистиң диптиштузун өлүм лагери кылыр деп кордап турганнар. Совет улус сөөлгү даймына онза улуг караага таварышканын бистер утпаан, ону билир болгай бис. Миллионмиллион совет кижилер, өскедаа улустарның төлөлекчилери боттарының амы-тынын фашизмге удур демиселге бергеннер. Ол ышкаш дайын база катан болбазын күзеп турар бис. А амгы үениң эң күштүг чепсээн ажыглаар чаа дайын улустарга санап четпес качыгдалды таварыштырар ийик.

Бир эвес бистиң ГФР-биле дайын сөөлүнде чылдарда харылзаавыстың хогжүлдезиниң дугайын чугаалаар чүве, анаа оожургаар кандыг-даа үндезинни ол биске бербейн турар. ГФР-ниң төөгүзүн өөрединдея түңнелди кылыр күзел чок чагырыкчы болүктерге дайынның түңнелдерин эде көөрүнүң авантюристиг политиказын, өжөөргек болгаш милитаристиг политиканы, Совет Эвилелиге болгаш Европаның өске-даа социалистиг чурттарына удур политиканы хей чылдар дургузунда чорудуп келген болгай.

(Төнчүзү 3-кү арында).

Н. В. Подгорный Москвада чанып келген

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Н. В. Подгорный Президент Джевдет Сунайның чалаанын өзугаар Турция Республикага албан өзугаарын аян-чоруун кылып чоруп турган соовда апрель 17-де Москвада чаныпкан.

Н. В. Подгорный-биле кады ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазының оралакчызы, Азербайджан ССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы К. А. Халилов, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелинин Даштыкы экономиктиг харылзаалар талазы-биле күрүне комитединиң даргазы С. А. Скачков, ССРЭ-ниң даштыкы херектер министриниң бирги оралакчызы В. В. Кузнецов, ССРЭ-ниң камгалал министриниң бирги оралакчызы, ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштериниң Кол штабының начальниги, армия генералы В. Г. Куликов, ССРЭ-ниң даштыкы садыг министриниң бирги оралакчызы И. Ф. Семичастнов чедип келген.

Внуково аэродромга Н. В. Подгорныйны эштер Д. С. Полянский, Ю. В. Андропов болгаш албанның өске-даа кижилери уткаан.

Совет Социалистиг Республикаларның Эвилели биле Турция Республиканың аразынга чаагай кожа-хелбээ харылзааларның принциптериниң дугайында

ДЕКЛАРАЦИЯ

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Н. В. Подгорный болгаш Турция Республиканың Президентизи Джевдет Сунай Б. И. Ленинниң болгаш К. Ататүркүн ийи чурт аразынга үндезилеп тургусканы тайбынын, пайыралдың болгаш чаагай кожа-хелбээ догуннаашкынның чанчылдарын өзугаар,

ийи чурт аразынга харылзааларны КНО-нуң Уставының эчис сорулгаларын болгаш принциптерин барымдаалап калбартыры бүгү делегейге тайбын хереэнге чугула салыышкынны киирер дээрзинге бүзүревишаан,

ийи чурттун аразынга чоокшулажыышкын тайбынны быжыглаарының болгаш оларның аразынга, Европага база бүгү делегейге кады ажылдажылганы хөгжүдүрүнин эргеажыктарынга тааржыр деп санаан,

ийи чурт аразынга чаагай кожа-хелбээ догуннаашкынны болгаш кады ажылдажылганы өзулуг идегелге үндезилеп хөгжүдүрүп удуртулга болдурган,

оларның чурттарынга чаагай, быжыг туруштуг болгаш дешилгелиг чорукту бедидер кузел-сорук чаагай кожа-хелбээ догуннаашкынга идиглиг болурунга бүзүрелин илеретпишаан,

тайбын хереэнге болгаш улустар аразынга айыыл чок чорукту быжыглаарынга боттарының чүткүлдүүн бадыткап,

бо Декларация тала бүрүзүнүң үшкү чурттар-биле болгаш делегей организациялары-биле моон мурнунда хүлээп алган хүлээлгелеринге хамаарышпас болгаш кандыг-бир күрүнеге удур эвес деп чүвени айытпышаан,

ийи чурт боттарының ийи талалыг болгаш делегей-даа харылзааларын чорударда моон адаанда принциптери барымдаалаары медеглеп тур:

1. В. И. Ленинниң болгаш К. Ататүркүн үндезилеп тургусканы тайбынын, пайыралдың болгаш чаагай кожа-хелбээ догуннаашкынның чанчылдарын өзугаар ийи чурт аразынга харылзааларны калбартыр;

2. Күрүнелериниң бот-эргезин болгаш деңгеліг болур чоруун хүндүлеп көөр;

3. Күрүнелериниң девискээрлериниң кызыгаарларының бүдүн турар чоруун болгаш дээп болбазын хүндүлеп көөр;

4. Күрүнелериниң иштики херектеринге холгаарлавас;

5. Чурт бүрүзүнүң бодунуң политиктиг, социал, экономиктиг болгаш культурлуг системазын шилип ап, хөгжүдүр талазы-биле бүрүн эргелиин хүндүлеп көөр;

6. Күштү ажыглавас болгаш күш-биле кыжаныг кылбас, а ол ышкаш өске күрүнелерге удур агрессия база хоралакчы үүлгедиишкиннер кылырынга бодунуң девискээрин бээринден өйталаар;

7. Делегей эргелерин өзугаар кылган керээлерде болгаш өске-даа чүүлдерде айыттынган хүлээлгелерни хүндүлеп көөр;

8. Делегейге маргылдаалыг айтырыгларны тайбын арганар-биле таарыштыр шиитпирлээр.

АНКАРА, 1972 чылдың апрель 17.

Хүннүң медээлери

Кара-Тал сүт-бараан фермазында Хаваа Чечек чүгле бодунуң коллективинде хүндүлелдиг эвес, «Найырал» совхозта, харын Улуг-Хем районда безин сураглыг кижилериниң бирээзи апарган. Эрткен чылын ол бодунга быжыглаан 18 инзэниң бирээзинден-не 1740 кг. сүттү саган.

Бо чылдың баштайгы кварталында Хаваа Чечектиң көргүзүү база эки, фермаңың мурнакчы саанчыларының бирээзи. Коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы, фермада парторганизацияның бюро кежигүнү.

ЧУРУКТА: Хаваа Чечек.

Н. БРЕДИХИНИНИҢ фотозу.

АЖЫЛ КАЛБАРГАН

Бай-Тайга районунуң «Тээлиг» совхозунуң ажыл-ишчилери часкы хову ажылдарынга багай эвес белеткенген. Совхоз 2197 га черниң шыгын базырар тургаш, ООН 1704 гектарын илиртээн. Совхозтуң тарылга шөлүнүң хей нуруузу Найырал салбырда. Бо чылын тарал культураларын 2040 газа, кукурузаны — 900, сигенни — 330, картофельди —15, ногаа аймаан 14 гектарга тарыыр. Муң га хире черниң шылын базырган. Ында 3 агрегат доктаамал ажылдап турар.

Салбырда суггатчыларның беш звенозун тургускан, ында 21 кижи хаара туттунган. Олар часкы суггарылганы эгелээн.

Хову ажылдакчыларының ажылдаарынга, чурттаарынга таарымчалыг байдалды тургускан. Бригада төвүнде ойнаар хереклелдериг кылыгбулуңну, чынар-бажыңны, чурттаар черлерни болгаш столоөяны эки дерип белеткээн. Часкы тарылганы кыска хуусаада доозар, камчаланы күштелдирер, күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаар болгаш ССРЭ-ниң 50 чыл ооң төлептиг үткуурунче кыйгырып турар көску агитацияны-биле хову турлаа эки дериттинген.

Тарылгага хереглээр 300 тонна кызыл-тасты, 280 тонна суланы хорааннап белеткээн. 15 тонна кукуруза болгаш картофель, ногаа аймааның үрелиннери четчир.

Зоя Хертектиң удуртканы 20 кижи составыг огород звенозу белеткел ажылын доозуп турар.

Салбырның ажыл-ишчилери часкы тарылганы кыска хуусаада агротехниктиг чурумнар өзугаар чорудары-биле хову ажылдарын хүн келген тудум-на калбартып, ООН ыынарлыг болуруңче кичээнгейни салган.

Х. КАРА-ООЛ.

Кысказы-биле

Чаагай дүжүттү өстүрүп алырының бир магадылалы суггарылгаже «Барлык» совхозтуң төп салбырының тараажылары улуг кичээнгейни салган. 35 суггарыкчы чеди кезек черде часкы суггарылганы чорудуп турар.

Олар баштангы хүннерде 280 га черни суггарган. Суггарыкчылар бо чазын 1500 га черни суггарар хүлээлгезин ажыр күүседир дээш кызымак ажылдап турарлар.

М. ДЫЛАЙ.

* * *

«Улуг-Хая» совхозтуң Хендерге салбырының механизаторлары шык базырыышкынынче кирген. Ында 3 агрегат ажылдап турар. Баштайгы 5 хонукта 670 га черни илиртээн.

Хоочун трактористер Валерий Маспык-оол, Белекпен Байыр-оол олар хүн бүрү эзлчег нормазын 100—110 хуу күүседип турарлар.

Д. ШУЛУУ.

АКШ-тың чазааңга удурланыышкын

Апрель 16-да ССРЭ-ниң ДХМ-ге АКШ-тың ССРЭ-де элчини Дж. Бимки чалап келдирген. АКШ-тың элчининге моон адаанда медеглелди кылган:

«Бо чылдың апрель 16-да Хайфонче америк ужар үүлдүң халдаашкынының үезинде ук портту бомбалап, боолаан түңнелинде аңаа турган үш совет садыг суднолары «Симферополь», «Борис Лавренев», «Самуил Маршак» үрелиишкинге таварышкан — хай-хай черлерден, оларның аразында экипажтарның чурттаар өрээлдерин өттүр атмылаан бооп турар. Ынчангаш совет далайжыларының амытынынга болгаш айыыл чок чоруунга ындыг ныжаныг болган. Совет суднолларның кырынга чүүк дажыглап ажылдап турган порт ажылчыннарының аразындан өлгеннер болгаш балыгланганнар база бар.

Америк ужар үүлдүң ол араатанзыг үүлгедиишкини делегей эргелерин болгаш суднога хостуг эжиндириишкиниң бүгү-ниитиге хүлээп көрдүнген чурумнарын каржызы-биле үрээн чорук болур. Ынчангаш АКШ-тың чазаа америк чепсектиг күштериниң ол өнчүк-чөңгээлиг үүлгедиишкининиң болгаш ооң үндүрүп болур айыылдыг уржуктарының харыысалгазын долузу-биле чүктээр апаар.

ССРЭ-ниң Даштыкы херектер министерствозу Совет чазактың даасканын өзугаар Хайфон портка турган совет садыг суднолларынга удур кембуруулуг үүлгедиишкин кылганы дээш АКШ-тың чазааңга удурланыышкынын илереттпишаан, моон соңгаар ындыг өнчүк-чөңгээлиг үүлгедиишкинни болдурбазы-биле шыңгыы хемчег алырын америк эрге-чагыргалардан негеп турар.

ССРЭ-НИҢ МИНИСТРЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИНДЕ

Бо чылын апрельдиң 29 болгаш 30-де дыштанып хүннер май 1 болгаш 2-ниң байырлал хүннеринге капсырлашкан, мынчаңгаш бүдүрүлгелериниң болгаш организацияларның хой нуруузунга ажылдавас дөрт хүн улаштыр болурунга холбаштыр ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаадыры болза:

1. 1972 чылдың апрель 29-ту болгаш 30-ни ажыл хүннери деп санаар.

2. Ажылчыннарның болгаш албан-хаакчыларның дыштанырынга ажыглаваан ийи хүнүн (1972 чылдың апрель 29 болгаш 30) оларның чыл бүрүде шөлээзинге шөлээ хүннери кылдыр немеп, ол-ла чурумну өзугаар төлевирлиг кылдыр киириштирер.

„МЕЖЕГЕЙНИҢ“ КАРА-БУЛУҢ ФЕРМАЗЫНДА СҮТ БҮДҮРҮЛГЕЗИ

«Межегей» совхоз сүт бүдүрерин болгаш ол продуктуну күрүнеге садарын чыл бүрүде көвүдедип турар. Ылаңгыя ооң Кара-Булуң фермазы бо талазы-биле бедик көргүзүглерлиг. Ол ферманың саанчылары чаңгыс инекке онааштыр сүт саап алыр талазы-биле бистиң республиканың рекордун тургускан.

«Межегей» совхоз бо чылдың бирги кварталында 4200 центнер сүт бүдүрер планныг тургаш, 5099 центнер азы 121,4 хуу, а күрүнеге 3850 центнер сүт садар планын 4153 центнер азы 107,9 хуу күүсеткен. Ооң иштинде Кара-Булуң фермазы 1112 центнер сүт бүдүрер планын 1473 центнер азы 131,3 хуу күүсеткен.

Инектен хөй сүттү саап алырын Кара-Булуң фермазының саанчылары канчаар чедип ап турарын, оларның ажылының дуржулгазын бо арында чугаалап турар.

Бо арынны совхозтуң кол экономизи Валентина Гурьевна Чубареваның киржилгези-биле редакцияның ажылдакчызы К. Аракчаа белеткеп кылган.

ЧУРУКТА: Кара-Булуң фермазының мурнакчы саанчылары З. В. Реодько (оң талазында) биле Г. Г. Корзун.
О. ОХЕМЧИКТИҢ фотолары.

САН-ЧУРАГАЙЛАР САЙГАРЫЛГАЗЫ

«МЕЖЕГЕЙ» совхозта сүт бүдүрүлгезиниң чорудулгалары-биле, сөөлгү чылдарның көргүзүглери-биле таныжып, экономиктиг анализтерни кылып көрөлицер.

— Сески беш чылда совхозка сүт бүдүрүлгезиниң бүгүде сан-түңнери чылдар аайы-биле-даа көргүзүп болур мен—деп, Валентина Гурьевна беседазын эгеледи.— Ынчалзажок кедергей хөй сан-чурагайлар адаары чалгааранчыг апаар чүве болгай. Ындыг болганда, сески беш чыл планыың эге болгаш сөөлгү чылын деңнештирип көрүвүссе кандыгыл? Хамык чүвениң байдалы оон билдине бээр ужурлуг.

— Чөпшээрешпейн канчаар, Валентина Гурьевна. Силерниң ол саналыңар чүүлдүг-дүр харын. Сан-чурагайлар холун эрттир хөй эвес болзун дээш ынчан олурар ышкажыл силер?

— Ындыг, ындыг харын.

— Ийет, ийет. Ынчангаш дыцнааарынга белен бис.

— 1966 чылда бистиң «Межегей» совхозка ниити бүдүрген сүт 20.344 центнер турган болза, 1970 чылда 21.562 центнер болган — деп, кол экономист тайылбырлады.— Беш чыл дургузун алырга, бо өзүлде ындыг-ла кончуг улуг эвес болбайн аан. Оон аңгыда инектен саап ап турган сүттү ортумаа-биле алырга 1966 чылда—1985 кг, а 1970 чылда — 2362 кг. Мында өзүлде барыы тодаргай. Чаңгыс кижи-хүнге онааштыр сүт бүдүрүлгезин ап көөр болзувусса, 1966 чылда—70 кг. 1970 чылда—79 кг. 1966 чылда бир центнер сүт бүдүрериниң 1,34 кижи-хүн үнүп турган, а 1970 чылда — 1,33 кижи-хүн чарыгдаттынган.

Ооң соонда Валентина Гурьевна совхозтуң инектиң көргүзүүн Кара-Булуңнуң сүт-барган фермазының түңнелдери-биле сайгарып көргүзе берди.

— Кара-Булуң фермазының беш чыл дургузунда түңнелдерин ап көөр болза мында дыка улуг өскерилгелер бар— деп, Валентина Гурьевна чугаалады.— Ол ферма 1966 чылда 201 тонна сүт бүдүрген азы совхозтуң ниити сүдүнүң 10 хуузу-дур. Ынчаарга 1970 чылда ферма 567 тонна сүттү бүдүрген ийикпе, азы совхозтуң ниити сүдүнүң 25,6 хуузу болган. Тодаргайлаарга, ол фермага беш чыл иштинде сүт бүдүрери бүдүн чартык катап ковдээн. Күрүнеге саткан сүттү алырга, 1966 чылда ферма 150 тоннаны дужаган, ол дээрге совхозтуң ниити сүт планының 10,8 хуузу турган, а сески беш чылдың сөөлгү чылында 609 тоннаны күрүнеге саткан ийикпе, азы совхоз планының 30 хуузу болган.

Бо фермага хамаарыштыр демдеглеп кагза чогуур база бир онзагай үүл болза, ында саар инектериң баш саны беш чыл дургузунда барык-ла чаңгыс деңнелге турда безин сүт бүдүрүлгези дыка өзүлделиг болганы-дыр. Бо үүнү херечилеп турарыл дээрге, Кара-Булуң фермазында инектиң сүткүр продуктулуу чылдың-на улам бедип турар. Маңаа саанчыларың кызымак, шудургу күш-ажылы, бедик мергежили, тура-сорукту улуг рольдуг болганы чугаажок.

— Ам Кара-Булуң фермазының үжүүр дээн үш саанчызының сан-көргүзүглерин сайгарып көрүңерем, Валентина Гурьевна.

— Ону анализтеп көөр болза, шынап-ла солун. Саанчы бүрүзү ынчаар ажылдаар болза, магалыг ийин. Оларның сески беш чылда ажылынып түңнелин түс-түзүнде көрүптээлицер. Галина Григорьевна Корзунну алыр-дыр. Ол беш чыл дургузунда бодунга онаашкан болук инектериниң 3383 центнер сүттү саттан. Азы ооң пландан ажыр сагган сүдүнден совхоз 18.144 рубльдиң орулгазын алган. Ол кызымак ажыл-ишчи 1967 чылда бир инекке онааштыр 1950 литр сүт саап алыр тургаш, ону 2870 литр чедирген, а 1971 чылда бир инектен-не 2270 литр сүт саап алыр планын 3639 литр чедирген. Ооң чаржын турар эштери Мария Мартыненко биле Зинаида Реодько олар база эки көргүзүглүг. Реодько беш чыл дургузунда ниитизи-биле 3382 центнер сүттү сагган азы торээн совхозунга 19.824 рубльдиг арыг орулгазын берген. Мария Мартыненконуң киирген орулгазы — 15.729 рубль болган. Бо ийи саанчының кайызыдаа сески беш чыл планының баштайгы чылында чаңгыс инекке онааштыр ол-ла дараалашкаа-биле 2700—2900 литр сүттү саап алган болза, сөөлгү чылда инек бүрүзүнден 3531 литрни саганнар. Бисте рекордтар ынчаар төрүттүнүп турар.

— Ынчаарга совхозтуң сүт бүдүрүлгезиниң алган ниити орулгазын чаңгыс Кара-Булуң фермазы-биле деңзигүүрлен көөрге кандыгыл?

— Мында-даа ол ферманың көргүзүү кол черни эзлеп турар— деп, кол экономист эгеледи.—Бүүреллиг болуру-биле тодаргай саннардан көрүптээлицер. Хөй шүүден турбазы-биле чүгле сөөлгү ийи чылды алыр-дыр. 1970 чылда совхоз сүт сатканындан ниитизи-биле 24 муң рубльдиң орулгазын алган. А ооң иштинде 13.962 рубльди Кара-Булуң фермазы киирген азы 58 хуузу-дур. Ынчаарга 1971 чылда совхозтуң сүттен алган орулгазы 26.800 рубль, ооң иштинден демги ферманың бергени — 18.514 рубль азы 69 хуузу апарган. Совхозта шупту 3 сүт-бараан фермазы барын маңаа демдеглеп каалыңар.

— Ол саннар солун-дур харын. Ам тус-тус саанчыларның сөөлгү ийи чылда киирген орулгазын тодарадым болур бис бе? Ооң деңзигүүрү кандыгыл?

— Ону-даа көрүп болур, ында берге чүве үүү боор—дээш, Валентина Гурьевна саналга машинаазын сылырады баскыдеглевейн барып болбас. Чижээ, чем бааазы, чемгерилге, ажаалда-тежээлде, агаарладымышкын, кадатты организастаары, оран-турлаг, доктаатканы үезинде саары болгаш оон-даа өске.

МЕХАНИЗАЦИЯНЫ ап көрээлицер — деп, Махнал Михайлович зоотехникке улашты.— Ол чок болза, хөй сүт саап алыры шынаппла берге. Бо фермага механиктиг саалданы киирген соонда, саанчылар-даа амыраан. Бо деңшилгелиг арганың ажыктыг чүвези-ле хөй. Мурнунда хол-биле саар турда, бир саанчыга он шаала инек быжыглап турду. Ол хире инекти безин мөлдүккалдык саап алыр. А механиктиг арганы киирген соонда, бир саанчыга быжыглаар инек саны ийи-үш катап өскен. Ооң-биле чергелештир, саанчы саны база ол хире ышырылган-дыр. Саалданы механизастаанының ачызы-биле күш-ажылы чиигээн, а кол-ла чүве — ооң бүдүрүкчүлүүнүң бедээни. Баштайгы чылдарда бо фермага 30 ажыг саанчы хол-биле инек саап турган болза, ам барык-ла он хире кижи бүгү инекти саап күш четтирип турар апарган. Механизацияны шингээткениниң түңнелинде инек саарындан хөй кижи күжүн хостааш, совхоз бүдүрүлгезиниң өске адырларынче шилчиткен. Ынчангаш бистиң бо фермавыста чаңгыс кижи-хүнге онааштыр бүдүрген сүт көвдеп, сүттүң бот-үнези чиигеп турар.

Бригадир чугаазын соксап каарга, зоотехник аңаа немеди:

— Механизацияның ажыы чүгле оон-биле кызыгаарлаттынмас. База бир чугула чүве чүл дээрге, саанчыларның ажыл үезиниң кызырлын турары-дыр. Чижээ, саанчы кижи эртенги саалдага 5 шакта келгеш, ону 8 шакта доокаш, бажыңынче чоруй баар. Кежээки саалдага хүндүс 4 шакта келгеш, ону 7 шакта доозар. Ынчангаш саанчының ажыл күнүн—7—8 шак хире болур. Ол болза саанчының хостуг үезиниң көвдээнин айтып турар. Хостуг үези көвдээн тудум-на, бажыңынга бодунуң ажылын кылыр, билиин, мергежилин бедидериби-биле ол-дептер номчуур, хөй-ниитиниң ажылынга киржип, уруг-дарымның өөредилге, кижизидилгезинче хайгаараар арганы-апаар болгай.

— Силериниң бо фермада инекти саарындан аңгыда кандыг ажылдарны механизастаанылы?

— Чем белеткээри, суг бээри, кажааның өдээн үндүрери база-ла механизастаттынып турар. Ынчангаш улуг күженишкин негеттинер кол-кол ажылдар колдуунда механизастаттынган болур. Бистиң бо фермавысты удавас чаартыр апаар. Ынчаарда маңаа күш-ажылдың бүгү-ле чорудулгаларын бүрүн механизастаарын планнаан.

БИР ЭВЕС ЭЛБЕК чем чок турган болза, элбек сүт-даа алдынмас ийик. Ону бистиң фермавыстың ажылының практиказы бадыткап турар. Совхоз чыл бүрүзүнде-ле малынга четчирдеп харын-даа артып турар кылдыр чулуктуг чем — силосту, бөдүүн чем —янзы-бүрү сигенни болгаш саванны, холуксаалыг чем — тараа, чарба аймаан белеткеп алыр. Ылаңгыя ферманың саар инектери барык-ла бүдүн чыл дургузунда эргежок чугула норма өзугаар хоолулуг, чулуктуг чемнер-биле азырап келир. Чайын чер одарынга кадарары-биле чергелештир, силосту, комбикорму доктааткан рацион өзугаар берип турар.

— Долу үнелиг рационну канчаар билзе чогуруу?

— Ону мен тайылбырлап көрейн — дээш, Фаина Антоновна харыылап эгеледи.— Долу үнелиг рацион дээрге, инектиң чеже сүт берип болурунга таарыштыр, эртем өзүзу-биле саваң каан, хонукта чемгерилгениң ындыг нормазы-дыр. Ол рацион бисте мындыг: дүн-хүн дургузунда бир инекке силосту 40 килограммны, сигенни 5 килогаммны, саваңны хөөдүн шыгыдын турган, 10 кг чедир бээр, концентраттарны инектиң берип турар бир килограмм сүдүнге онааштыр 300 граммны база бодунга онааштыр бир килограмны бээр. Моон алгаш көөрге, рационнуң составындан концентратты бээри өскерлип турар. Хөй сүт бээр инекке сүдүн барымдаалап, концентратты хөйнү бээр, а эвээш сүт бээр азы сүдү эвээжеп турар инекке — эвээштн бээр.

— Инектерге чемни канчаар белеткеп берзе экил, сонуургадып көрүңерем.

— Малга чемни магадылап, курлавырлап алыры чугула харын. А ынчалзажок ону чиртири-биле канчаар кылып белеткээри сүт бүдүрерин көвүдедиринге кончуг хамаарылгалыг. Бистиң мында чем белеткээр тускай чер бар. Аңаа саваңны хээндектээш, чымчады хайындыргаш, чарбаны хайындыргаш, чуданны кылыр. Чаа төрээн инектерге бээр сиген хандызын база хайындырып турар. Чымчадын, хөөдүн, дус болгаш өске-даа витаминнинг бүдүмелдер холуп, амдан киирген чем малдың иштинге баргаш, хайлыычал, шингээчел болур.

Аргалыг-ла болза, малга чемни баш удур белеткеп бээри кончуг ажыктыг. Өске чамдык ажыл-агыйларның сүт-бараан фермаларында мал чемни четчири-биле бар-даа болза, инектен саап ап турар сүт эвээш болгулаар-дыр. Ол чүл дээрге, чемни баш удур белеткээринден шүүтсүнгеш, ону инекке олчаандырзын берип турарының үжүрүндан чаңгыс ол-ла хемчээлдиг чем единнавындан сүт эвээш алдынын турары илдең. Оон ыңай долу үнелиг рационну база барымдаалавайн баар, ону хажыдып турар таварылгалар хаая эвес.

«МЕЖЕГЕЙ» совхозтуң Кара-Булуң фермазының ажылдакчылары чайгы үеде инектерни чер одарынга кадарарынче улуг кичээнгейни салып турар. Бо таварылга эвес дээрзин демдеглезе чогуур. Одарның чайгаар үнген, эки шынарлыг ногаан өтсигенин чөп ажыглаар чорук сүт бүдүрерин көвүдедиринің чугула курлавыры.

— Чайгы үеде чер одары кончуг чугула. Чайгаар үнген ногаан өт-сигенни ажыглан, саар инектерни мергежилдиг кадарып, одарладыры чиик карыглалыг элбек сүт бүдүрериниң эки аргазы ол. Чер одарынга кадарып турар апарганда, инектерге силос бээри 15 килограмм чедир кызырлыр. А хөөткен чарба бээри мурнуку хевээр артар.

— Силерде чер одары кандыг байдалдыгыл? Одарны экижидип турар бе?

ЧҮГЛЕ ЧЕРНИҢ чайгаар үнген өт-сигенинге ынаныр болза, ындыг-ла хөй сүт немелдези алдынмайн баар. Бисте одар шолунде могарны, доннигти, люцернаны тараан. Чамдык участоктарга суланы-даа тарып турар. Тараан хөй чылдыг сигеннер чазын эрте-ле үнүп келир. Оларны июнь айда инектер өттан эгелээр. Сиген тараан одарларга инекти таарыштыр кадарар. Ооң ужуру мындыг. Инектерни олче кайы-хамаан чок сүрүптер болза, оон ажыктыг чүве болбас. Чүге дээрге чиринден са базары хөй болур. Ону барымдаалаш, хүн бүрүзүнде-ле кадарар черни тускайлап алыр. Азы өскээр чугаалаарга, бир хүн бир участокка кадарыаш, даарта өске участокка аппаар. Кадатты ынчаар кылырга, инектер хүннүң-не чүм оттуг чаа черге оттаар, одарның өтсигени кайы хамаанчок таптай бастынмас.

Инектер чүгле чер одарының ногаан от-сигенин чиири-биле база-ла кызыгаарлаттынмайн турар. Ырак шолдерде тарып каан, чаагай кылдыр үүнүп келген суланы, люцернаны кескеш, фермага азы чайгы лагерьге сөөртүп эккеп турар. Инектер саалда үезинде азы одардан келгеш, турлаага дыштаныр турар үезинде чаа кескен ногаан суланы, люцернаны чиг турар. Бо чорук инектиң сүдүн элбедиринге чугула ужур-дузалыг.

— Чайгы үеде кадарчыларның болгаш саанчыларның ажылын канчаар организастаанын сонуургадып көрүңерем, Михаил Михайлович.

— Июнь айдан эгелээш-ле инектерни чайгы саалда турлаанче көжүре бээр улус бис. Ындыг чайгы турлагны бисте лагерь деп адап турар. Аңаа механиктиг саалда аппарадын дерип тургузар. Лагерьни чайгы одарның товуунге кылып алыр. Эртен болгаш кежээ саанчыларны лагерьге машина-биле чедирер. Ында шуут чок. А кол-ла чүве — инектерниң оттуг-сигенниг черде турары.

ДҮНЕКИ КАДАТ кончуг ажыктыг. Чай дээрге малды деңгидер, семиртир, хөй продукт бүдүрериниң эң таарымчалыг үези болгай. Ынчангаш чайгы үениң бүгү-ле болдунар аргаларын бүрүн ажыглаар херек. Ону барымдаалаш, бистиң Кара-Булуң фермазында чайын инекти дүне безин кадарарын шагда-ла практикалап эгелээн. Ол хемчег чогумчалыг түңнелди берип турар.

Дүне сериин, ымыраа-сээк чок, шалың дүжүп, от-сиген ыштыг бээр. Ынчангаш инектиң оттаарыга кончуг таарымчалыг. Чайгы даң дургузу кыска. Эртен хүн үүнүп келгенде, шалың хеп, ымыраа-сээк хөделгиже чедир, чоорту кадарын чораш, саар черинге эккээр. Чогум-на дүнеки кадатты ажыглаан турар үеде инектен хонукта эң хөй сүт алдынын турар.

Өске ажыл-агыйларның сүт-бараан фермаларынга дүнеки кадатты чайгы үеде организастаары чугула. Ону ажыглаар болза, оларга-даа сүт саалдазы ковдээр.

Малдың продуктулуун бедидеринге уксаажыдылганы экижидери улуг рольду ойнаар ужурлуг. «Межегей» совхозта мыйыстыг бода малдың уксаажыдылга херээн эки турган. Ол дугайын Кара-Булуң фермазының зоотехниги Фаина Антоновна Семирановa мынчаар чугаалады:

МЫЙЫСТЫГ БОДА малдың уксаазын экижидерин маңаа тускай эртемиглер 1961 чылдар үезинде, «Межегей» совхоз тургустуварда-ла эгелээн. Ам уксаажыдылга ажылы бодунуң практиктиг үре-түңнелин берген. Бистиң совхозтуң үш фермазында: Кара-Булунда, Доора-Хадыңда болгаш Алаанта колдуунда-ла симменталь уксаалыг эттикир-сүткүр инектерни өстүрүп турар. Тыва уксаалыг, бо черниң инээн симменталь бүдүрүкчү бугалар-биле хайнакташтырган, улуг-шырык, эткир, сүткүр хайнак инектерни алган. Уксаа экижидилгезин улам ыңай чоруткаш, бүгү коданны колдуунда-ла симменталь уксаалыг болдурган. Бир эвес инектиң уксаазын ынчаар экижиттээн болза, элбек сүт алыр дугайын бодаар-даа арга чок ийик. Бистиң инек бүрүзүнден чылдыс-на хөй сүттү саап ап турарывыстың бир чажыды инээвистиң уксаазындадыр.

— Өске колхозтарның болгаш совхозтарның сүт-бараан фермаларында экижиттекен симменталь уксаалыг инектер база-ла бар-дыр. Олардан саап ап турар сүт эвээштир. Ооң чылдагааны чүде деп бодаар силер?

— Ооң кол-ла чылдагааны инектиң азырал, ажаалдазының экижитпээнинде-дир. Азыралы багай, чогуур рацион-биле чемгербейн турарга, симменталь хайнаа-даа инектер хөй сүт берип шыдавас.

Инекти тарып боозадырын канчаар эрттирип турарын Фаина Антоновна мынчаар чугаалады:

— Тарып боозадылга дээрге малдың уксаазын экижидерибиле холбашкан чугула хемчег. Фермага инектерни чүгле тарып боозадыр дешилгелиг арганы ажыглаар турар бис. Инекти тарып боозаткан ай, хүнүн тускай дептерге бижип, демдеглеп турар. Ындыг болганда, кандыг инек, кажан оолдаары саанчы бүрүзүнге билдингир. Инекти тарып боозаткан соонда, 19—21 хонук эрткенде, тарып боозадылганы ийиги удаа база кылыр. Ынчаар кылырга, инектер барык-ла кызыравас. Инектерни тарып боозадырынга чүгле симменталь уксаалыг бүдүрүкчү бугаларның үрезин ажыглап турар. Сүт бүдүрүлгезин көвүдедиринде оон ыңай чугула чүве болза, торүүр чоокшулаан инекти чогуур үезинде соолдур салыры болур.

СҮТТҮҢ ҮСКҮР чоруу улуг ужур-дузалыг болгай. Силериниң фермаларда саанчыларның инекке онааштыр саап ап турар сүдү арбыдыр. Ынчаарга сүттүң үскүрү кайы хире болуп турарыл?

— Сүттүң үскүрүнүң хуузу улгаткан тудум-на, килограмм үс үндүрүп алырынга эвээш сүт чарыгдаттынар азы бир домей хемчээлдиг, ынчалзадаа үскүрү янзы-бүрү сүттерден аңгы-аңгы хемчээлдиг үстү ап турар. Бистиң Кара-Булуң фермазында инектиң сүдүнүң үскүрүнүң хуузу бедик. Мында сүттүң үскүрү 4,1 хуу.

— Ол чүүдеп кол хамааржыры?

— Инектиң сүдүнүң үскүрү, бирээде, уксаазындан хамааржыр. Мында ам колдуунда-ла экижиттинген симменталь уксаалыг хайнак инектер-дир. Оон ыңай, ийиде, азырал-ажаалгазындан, ылаңгыя берип турар чем рационундан улуу-биле хамааржыр дээрзи маргыш чок. Эки шынарлыг, хоолулуг чем бээр чорук инектиң сүдүнүң үскүрүн бедидип турар. Бо көргүзүг хөй янзы факторлардан хамааржып турар.

— Материалдыг идиг бээриниң кандыг хемчеглерин фермаа боттандырып турарыл?

— Материалдыг идиг берип, шаңнап-мактаарының хемчеглерин база-ла ап турар бис. Саанчылар кижи бүрүзү арааында чарыштыг. Чарыштың түңнелин фермага ай санында, а ниити совхозка кварталдан үндүрер. Кварталда сүт бүдүрериниң планын 130 хуудан өрү күүсеткен мурнакчы ферманы совхозтуң дирекциязы 150 рубль-биле шаңнавышаан, шилчиир Кызыл тукту тыпсыр.

ЭЛБЕК СҮТТҮҢ ЭЭЛЕРИ

МАРИЯ МАРТЫНЕНКО 1956 чылда Кара-Булуңга турган «Найырал» колхозтуң фермазынга саанчылай берген. Саанчы мергежилди шингээдип алырының оруунга эвээш эвес бергелер таваржып келген. Дуржулгалыг саанчыларның дузазы-биле бергелерни ажыр эртип, хүн бүрүде-ле ажылга улам мергежип, бодунуң саанчы болуп шыдаарынга бүзүрелц чоорту быжыккан.

— Ажылдан эгелээнимниң баштайгы чылдарында бир инектен 600—700 литр сүт саап ап турган мен—деп, Мария Фатеевна Мартыненко чугаалады. — Ынчан дуржулгалыг саанчыларны көрүп турарга, харын-даа адаарганчыг. Инектиң сүдү боду чайгаар төктүпдаа турган ышкаш болур. Кара-Булуң фермазында саалданы 1961 чылда механизастаанда сүт саалдазы элбээн. Баштай механизастаан арга-биле инек саары биске берге турган. Аңаа өөренип алыр дээш, девидеп-ле турган бис. Ам өөрени бээрге хала чок чүве-ле-дир. Механиктиг саалдаже шилчиирге, саанчыларның күш-ажылы дыка чиигээр чүве-дир. Бистиң инектен хөй сүт саап ап турарывыстың бир чылдатааны ында. Оон аңгыда, кол-ла чүве инектиң азырал, ажаалдазында. «Инектиң сүдү—дылында» дижири шын. Шын чемгерип, чогуур үезинде сүтгарып, эки ажаан турар болза, инек хөй сүттү бээр. Ынчангаш мен бодаарымга, сүт бүдүрүлгезин көвүдедирде, саар инектериң чем рационун шын таарыштырары, хоолулуг чемнерни хөйнү бээри чугуда.

ЗИНАИДА РЕОДЬКОНУҢ саанчы стажы 9 чыл чедип турар. Ол—«Межегей» совхозтуң хоочун, дуржулгалыг саанчыларының бирээзи. Зинаида Васильевна бодунуң саанчы ажыл-херээнин дугайын улуг хандыкшыл-биле мынчаар чугаалап олурар:

— Амыдырал аайы-биле Саян артыңдан Тывага чедип келгеш, 1963 чылда «Межегей» совхозка саанчылап киргеп мен. Кандыг-даа ажылга бергелер турар апаар. Саанчының ажылы харыысалгалыг болгаш чымыштыг дээрзин баштайгы чылда-ла билдим. Менги саанчы кылдыр өөредип, бодунуң арга-дуржулгазын дамчыткан хоочун саанчы Матрена Филипповна Хроменко меңзэ улуг дузаны чедиргеп.

Хөй сүт дээш поход бистиң фермага механиктиг саалданы киирген соонда, Эминиңнинг дошпузу саалда аппарадынга таарыштыр инектерни бөлүк кылдыр үскен. Автосугарылганы база кылган. Эңне чугула чүве мал чемин элбек кылдыр белеткеп турар апарганы болур. Эрте күстен эгелээш, саар инектерге силосту болгаш тараа чарбазын рацион өзугаар бээрин фермага чурумчуткан. Саваңны оонактааш, шыгыды хайындырар, чарбаны хөөдер, чем белеткээр цехти тургускан. Чайгы үеде инектерни дүн-хүн дургузунда үзүктел чок, эки оттуг черлерге кадарарын, оларны фермаже сүрүп эккеп турбайн, одарынга барып саарын болгаш саалданы хүнде ийи катап чорударын организастаан. Моон ал көөрге, хөй сүт саап алырынга үш үүүл эргежок чугула-дыр. Бирээде, инекти эки чемгерин, шын кадарын, ажаары болгаш семис шырак тургузары. Ийиде, механиктиг саалданы ажыглаары. Хол-биле канчаар-даа эки саарга, инектиң берзе чугуур сүдүн бүрүн саап ап шыдавас дээрзи билдингир. Адак сөөлүнде, инекке бээр чемни ыяк белеткээри.

ГАЛИНА КОРЗУН эң-не хоочун саанчы. Ол «Межегей» совхозка келириниң мурнунда-ла саанчылап турган. 14 харлыында-ла саанчылап эгелээн. Галина Григорьевна мынчаар чугаалап турар.

— «Межегей» совхозка саанчылап эгелээ-ле сес чыл ажыл тур мен. Мында саалданы механиктиг арга-биле чорудуп турар. Хол-биле кылыр ажылды ол чиигеткен. Инектер сүткүр, симменталь уксаалыг. Мал чемни четчир. Азырал-тежээли эки. Ынчангаш сагган сүт элбек болуп, савазырап турар. Ынчалза-даа эң-не кол чүве саанчы кижиниң бодунуң кызымаанда, арга-мергежилинде болгай.

Инектиң сүдү ала-чайгаар-ла хумуңче боду төктү бербес. Эки ажаан, азырап, мергежилдиг саап турган чедин алыр херек.

ЧЕДИИШКИНИҢ ҮНЕР ДӨЗУ

КАРА-БУЛУҢ фермазының бригадири Михаил Махмутов-биле ийилээ ферманың кызыл-булуңунга келдивис. Улуг өзөл. Иштиниң арыг-силин аажок. Сандайларны шевергин кылдыр салгылаан. Ханаларда — плакаттар, лозуңнар, сүт саалдазының көргүзүглери, саанчыларның алган социалистиг хүлээлгелери. Саанчыларының 1972 чылда күүседир ужурлуг социалистиг хүлээлгелеринче көрүп олура, Михаил Михайлович чугаалады:

— Бистиң фермавыстың чедин алаа чогуур чүүлдерин шуптузун ында бижээш аскап чүве. Бо чылын совхозтан бергеп планы — 598 тонна сүт садар, а бистиң саанчыларывыс ону 724 тонна чедирерин хүлээнген. Совхозтуң планы бир инекке онааштыр 2450 кг сүт саар. Ферманың ажылчыннары боттарының болдунар аргаларын болгаш курлавырын өөренип көргеш, инек бүрүзүнге онааштыр 2555 кг сүттү саап алырын шинтпирлээн. Ону чедип алыры чиик эвес. Ынчалзажок эрткен чылдарның практиказының көргүзүп турары-биле алырга, бистиң саанчыларывыс ону чедип ап шыдаптар. Бисте бодунуң ажыл-херээнин мастери апарган, улуг арга-дуржулгалыг саанчылар хөй. Доо ол азып каан хүлээлгени көрүңер даан. Ында тодаргай бижип каан: Галина Корзунның адынын дужунда 3500 кг, Мария Мартыненконуң — 3500 кг, Зинаида Реодьконуң —3500 кг, Тамара Семирановаңың —3120 кг., Тамара Оюннуң—3000 кг., Ол дээрге хоозун аазаашкын эвес-ле болгай. Олар инек бүрүзүнден ынча сүттү саап ап шыдаар болгаш, азаап турары ол-дур.

Михаил Михайлович өже берген таакпызын катап кыпсып алгаш, мытаавайн кезек боданып олургаш, уламчылады:

— Кол-ла чүве саанчы кижиниң бодунда-дыр ийин. Саанчы боду кежээ, кызымак, кылган ажылынга хандыкшылдыг, арга-дуржулгалыг болза, инектен хөй сүттү саап алыры маргыш чок. Моон тодаргай чижээн көрүп болур. Совхозтуң Алаак-даа, Доора-Хадың-даа фермаларында саап турар инектериниң уксаазы, ажаалдазының байдалы, чемгерер чеми бистиң бо фермавыстыы-биле дөмей-дир. Кандыг-даа ылгал чок. Ынчаарга сүт саалдазының түңнели кандыгыл? Шуут сыр өске! Бистиң мурнакчы саанчыларывыс инек бүрүзүнге онааштыр 3500—3600 кг сүт саап турда, өске ийи фермада —2500 кг. Бо ылгал бүгү-ле чүвени тодаргай чугаалап турар. Ынчангаш мен хамык ужур саанчыда деп олурарым ол. Ынчалза-даа инектиң сүдү элбек болурунга салдарлыг өске-даа чугула факторларны херенке албайн барып болбас.

ОЛ АРАЗЫНДА кызыл-булуңнуң эжин ажыттына берген соонда, чазадакшылгедек сынныг, чазык шырайлыг, долбанныг кызыл арынныг, дозураш карактарлыг аныяк уруг кирип келди. Ферманың бригадири Михаил Михайлович демги кысты дораан-па чалады:

— Фаина Антоновна, бээр олурувут. Мен чааскаан арай тулуксан олур мен.— Оон бригадир менче көргеш, тайылбырлады:—Бо—бистиң ферманың зоотехниги-дир ийин.

— Силернии-биле ылырга, кол роль саанчыга хамааржыр шыканыл?

— Ийет, ындыг — деп, Михаил Михайлович харыылааш, зоотехникче көрү.

— Сүт саалдазын көвүдедиринге шинтпирлиг роль саанчы кижиниң арга-дуржулгазынга, ажылга кежээ, кызымаанга хамааржыр дээрзи чоп — деп, зоотехник Фаина Антоновна Семирановна каттышты.— Черле ынчаш, кандыг-даа бүдүрүлгеге бир-ле дуугаарында кижи шинтпирлиг рольду ойнаар турар. Мында база-ла ындыг. Оон аңгыда, сүт бүдүрерин көвүдедиринге өске чугула факторларны демдеглеп, чем базаазы, чемгерилге, ажаалда-тежээлде, агаарладымышкын, кадатты организастаары, оран-турлаг, доктаатканы үезинде саары болгаш оон-даа өске.

МЕХАНИЗАЦИЯНЫ ап көрээлицер — деп, Махнал Михайлович зоотехникке улашты.— Ол чок болза, хөй сүт саап алыры шынаппла берге. Бо фермага механиктиг саалданы киирген соонда, саанчылар-даа амыраан. Бо деңшилгелиг арганың ажыктыг чүвези-ле хөй. Мурнунда хол-биле саар турда, бир саанчыга он шаала инек быжыглап турду. Ол хире инекти безин мөлдүккалдык саап алыр. А механиктиг арганы киирген соонда, бир саанчыга быжыглаар инек саны ийи-үш катап өскен. Ооң-биле чергелештир, саанчы саны база ол хире ышырылган-дыр. Саалданы механизастаанының ачызы-биле күш-ажылы чиигээн, а кол-ла чүве — ооң бүдүрүкчүлүүнүң бедээни. Баштайгы чылдарда бо фермага 30 ажыг саанчы хол-биле инек саап турган болза, ам барык-ла он хире кижи бүгү инекти саап күш четтирип турар апарган. Механизацияны шингээткениниң түңнелинде инек саарындан хөй кижи күжүн хостааш, совхоз бүдүрүлгезиниң өске адырларынче шилчиткен. Ынчангаш бистиң бо фермавыста чаңгыс кижи-хүнге онааштыр бүдүрген сүт көвүдеп, сүттүң бот-үнези чиигеп турар.

Бригадир чугаазын соксап каарга, зоотехник аңаа немеди:

— Механизацияның ажыы чүгле оон-биле кызыгаарлаттынмас. База бир чугула чүве чүл дээрге, саанчыларның ажыл үезиниң кызырлын турары-дыр. Чижээ, саанчы кижи эртенги саалдага 5 шакта келгеш, ону 8 шакта доокаш, бажыңынче чоруй баар. Кежээки саалдага хүндүс 4 шакта келгеш, ону 7 шакта доозар. Ынчангаш саанчының ажыл күнүн—7—8 шак хире болур. Ол болза саанчының хостуг үезиниң көвүдээнин айтып турар. Хостуг үези көвүдээн тудум-на, бажыңынга бодунуң ажылын кылыр, билиин, мергежилин бедидериби-биле ол-дептер номчуур, хөй-ниитиниң ажылынга киржип, уруг-дарымның өөредилге, кижизидилгезинче хайгаараар арганы-апаар болгай.

— Силериниң бо фермада инекти саарындан аңгыда кандыг ажылдарны механизастаанылы?

— Чем белеткээри, суг бээри, кажааның өдээн үндүрери база-ла механизастаттынып турар. Ынчангаш улуг күженишкин негеттинер кол-кол ажылдар колдуунда механизастаттынган болур. Бистиң бо фермавысты удавас чаартыр апаар. Ынчаарда маңаа күш-ажылдың бүгү-ле чорудулгаларын бүрүн механизастаарын планнаан.

БИР ЭВЕС ЭЛБЕК чем чок турган болза, элбек сүт-даа алдынмас ийик. Ону бистиң фермавыстың ажылының практиказы бадыткап турар. Совхоз чыл бүрүзүнде-ле малынга четчирдеп харын-даа артып турар кылдыр чулуктуг чем — силосту, бөдүүн чем —янзы-бүрү сигенни болгаш саванны, холуксаалыг чем — тараа, чарба аймаан белеткеп алыр. Ылаңгыя ферманың саар инектери барык-ла бүдүн чыл дургузунда эргежок чугула норма өзугаар хоолулуг, чулуктуг чемнер-биле азырап келир. Чайын чер одарынга кадарары-биле чергелештир, силосту, комбикорму доктааткан рацион өзугаар берип турар.

ССРЭ-ниң Дээди Соведининң Эвилелдиң Соведининң болгаш Националдар Соведининң даштыкы херектер талазы-биле комиссияларының каттышкан хуралы

(Төнчүү. Эгези 1-ги арында).

Ынчангаш бо бүгү үүлдер Германияның Федеративтиг Республиказынга хамаарышкан кандыг-даа базым кылырда бистиң ыяк бодап көөрүвүстү, дыка овааримчалыг болгаш серемчилелдиг болурувусту негеп турар болбайлаан.

СЭКП Төп Комитеди болгаш Совет чазак ГФР-де байдалче, ооң чагырыкчы бөлүктериниң политиказынче шыңгыы кичээңгей салып, ол чуртта политиктиг күштериниң деңзигүүр байдалын үргүлчү хайгаарап келген. Ынчангаш ГФР-ниң канцлер В. Брандтыга баштаткан чазаа Европада боттуг байдалды шыны-биле көргеш, «соок дайынның» артыышкыннарын узуткаарынче бодунуң чуртунун чопунун хөй кезиниң үткүлүн даштыкы политиканы чорударда барымдаалап көрүп турар дээрэн сөолгү чылдарда байдалдан илерет турар. ГФР-ниң чазаа керээге ат салгаш, бистиң чурттар аразынга харылзааларны экижидериниңдаа болгаш Европада дүшкүүрлүг чорукту чавырылдырарының-даа хөрээнге бодунуң салыышкынын кинрериге беленин көргүскен.

Ынчалза-даа Германияның Федеративтиг Республиказында Совет Эвилели-биле болгаш өске-даа социалистиг чурттар-биле эки кожа-хелбээ догунаарынга, кады ажылдажылганы кылырынга дыка шаптыктаарын оралдажып, өжээргек болгаш кызыгаарларны эде көөр хоозун негелде салып, үргүлчүлелдиг тайбыңны чедип алырынче, Европага айыыл чок чоруктуң идегелдиг системазын тургузарынче кандыгдаа бурунгаар базымга удурланып турар күштериң үүлгедиишкиннериниң дугайын база утпайн турар бис.

Бо бүгү үүлдү ыяк бодап көргеш, Совет чазак ГФР-ниң чазаа-биле керээ чарар деп шиитпирлээн. Чүге дээрге өжээргек болгаш дайынзырак күштерни тайбың күжүнүң ыяап-ла тиилээрин билир бис. Ынчангаш ол керээни ССРЭ-ниң Дээди Соведининң Президиуму болгаш ГФР-ниң парламентизи күштүг кылдыр бадылаан соонда ону ийи тала амыдыралга чайгылыш чокка күүседир болгаш сагыыр апаар дээрэнге бис база идегеп турар бис.

Совет Эвилели биле ГФР-ниң аразынга харылзааларны хөгжүдеринге бо керээниң ужур-дузазы дыка улуг. Ук керээ ийи чурттуң кайызынга-даа ажыктыг, ийи чурттуң улустарының үндезин эрге-ажыктарынга, оларның аразынга тайбыңныг болгаш кады ажылдажылганың эрге-ажыктарынга-даа долузу-биле дүгжүп турар.

Керээ болза бистиң ийи чурт аразынга садыгны калбартырынга ажыктыг экономиктиг болгаш эртем-техниктиг кады ажылдажылганы кылырынга, культурлуг солчуушкуннарга эки эгени салыры чугаажок. Ону ГФР-ниң бодунда база-ла ынчаар үнелеп көрүп турар. Бис бодап көөрүвүске, келир үеде барып боттандырып чорударын таптыг бодап көөр ындыг таарымчалыг аргалар бар бооп турар.

Ынчалза-даа Москвага ат салган керээ бистиң чурттарывыстың ийи талалыг харылзаалаларындан безин артык ужур-дузалыг бооп турар. ССРЭ биле ГФР-ниң аразында харылзааларны чогумчалыг болдурары бүгү Европа дипке чаа-чаа перспективаны база ажыдып бээр. Европаның дешилгелиг бүгү күштериниң айыыл чок чорукту быжыглаары, Европаның бүгү күүнелериниң аразынга оларның ниитилел тургузуу хамаан чокка чаагай кожа-хелбээ догунаашкынның болгаш кады ажылдажылганың харылзааларын тургузары дээш салып турган сорулгаларын чедип алырынга боттуг арганы бээр.

Совет Эвилели болгаш Германияның Федеративтиг Республиказы-даа бистиң бо чугаалажын көрүп турар документивиске «Делегейге тайбыңны быжыглаарын болгаш дүшкүүрлүг чорукту чавырылдырарын боттарының политиказының чугула сорулгазы» деп айытпышаан, ол керээ «Европада байдалды чогумчалыг болдурарынга болгаш Европаның бүгү күүнелериниң аразынга тайбың харылзааларны калбартырынга идиглиг болур» деп көрүп турарлар.

Европага тайбыңны болгаш айыыл чок чорукту хандырарының эң кол айтырыы делегейниң ийиги дайынының түнелинде тургустунган политика болгаш девискээр-даа талазы-биле боттуг үүлдерни хүлээп көөрү бооп турар.

Ооң ужурундан дугуржуп турар талалар Европаның амгы үеде кызыгаарларының бузулбас чоруун барымдаалап көрүп турары база чугула. Ынчангаш олар керээниң үшкү үүлүнде кайы-даа чурттан кызыгаар талазы-биле негелде тургуспас, келир үеде ындыг негелдени черле кылбас болгаш Европаның бүгү күүнелериниң кызыгаарларының будун турар чоруун чайгылыш чок хүлээп көөр дээрэнинң дугайын медеглээн. Польша Улус Республиканың Одер-Нейсе таваракан кызыгаарының, а ол ышкаш Герман Демократтыг Республика биле Германияның Федеративтиг Республиказының аразында кызыгаарның-даа бузулбас чоруун ол керээде онзалап айыткан.

Ооң-биле чергелештир талалар Европага болгаш делегейге-даа айыыл чок чоруктуң бистиң дипке тайбың болгаш айыыл чок чоруктуң хөрээнге деткимчелиг документ кылдыр уткуп хүлээп алган болгай.

Ынчангаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чугаалажып көөрү-биле киирип келгени Совет Социалистиг Республикаларның Эвилели биле Германияның Федеративтиг Республиказының аразында керээни үүлдүг деп көргеш, ол керээни күштүг кылдыр бадылаарын ССРЭ-ниң Дээди Соведининң Президиумунга дагзыр деп санал киргген.

Ооң-биле керээни чугаалажып көөрү доозулган. ССРЭ-ниң Дээди Соведининң Эвилелдиң Соведининң болгаш Националдар Соведининң даштыкы херектер талазы-биле комиссияларының ССРЭ-биле ГФР-ниң аразында керээни күштүг кылдыр бадылаар дугайында дараазында түнелди депутаттар кылган:

«ССРЭ-ниң Дээди Соведининң Эвилелдиң Соведининң болгаш Националдар Соведининң даштыкы херектер талазы-биле комиссиялары Совет Социалистиг Республикаларның Эвилели биле Германияның Федеративтиг Республиказының аразында 1970 чылдың августуң 12-де Москвага ат салган керээни күштүг кылдыр бадылаар дугайында ССРЭ-ниң Дээди Соведининң Президиумунга чугаалажын көрзүн дээш дамчыткаңын ёзугаар ону 1972 чылдың апрель 12-де болгаш 17-де каттышкан хуралынга чугаалажып көргеш, ооң сапалын үүлдүг деп көрген болгаш ук керээни күштүг кылдыр бадылаарын ССРЭ-ниң Дээди Соведининң Президиумунга сүмелеп тур».

ССРЭ-ниң Дээди Соведининң Эвилелдиң Соведининң Даштыкы херектер талазы-биле комиссиязының даргазының оралакчызы **К. Ф. Катушев**, ССРЭ-ниң Дээди Соведининң Националдар Соведининң Даштыкы херектер талазы-биле комиссиязының даргазының оралакчызы **А. Ю. Снечкус**, ССРЭ-ниң даштыкы херектер министри, депутат **А. А. Громыко** олар ССРЭ-ниң Дээди Соведининң комиссияларының ажылынга киришкен.

Комиссиялар хуралынга ССРЭ-ниң Дээди Соведининң Президиумунуң Даргазының оралакчызы **Ф. А. Сурганов**, ССРЭ-ниң Дээди Соведининң палаталар даргалары **А. П. Шитиков** болгаш **Я. С. Насриддинова**, ССРЭ-ниң парламент бөлүүнүң ГФР-биле парламент харылзааларының талазы-биле секциязының даргазы депутат **Л. М. Замятин** олар олурушканнар.

(СЭТА).

А. Н. КОСЫГИН ДАЙЫННЫҢ ХОЧУН КИРЖИКЧИЛЕРИНИҢ СОВЕТ КОМИТЕДИНИҢ ТӨЛӨЭЛЕРИН ХҮЛӨЭП АЛГАН

Апрель 17-де Кремльге ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы А. Н. Косыгин дайынның хоочун киржикчилериниң төлөэлерин комитеттиң даргазы Совет Эвилелиниң ийи дакпыр Маадыры армия генералы П. И. Батов болгаш комитеттиң харыысалгалыг секретары Совет Эвилелиниң Маадыры А. П. Маресьев баштадыр хүлээп алган. Хүлээп алыышкынга дайынның хоочун киржикчилери: генерал-полковник Ф. Ф. Кузнецов, генерал-майор В. П. Московский, Совет Эвилелиниң ийи даңнар Маадыры А. Ф. Федоров, Совет Эвилелиниң Маадыры артиллерияның генерал-лейтенантызы И. С. Жигарев, комитеттиң кежигүнү, курлавырда капитан И. Ф. Афанасьев, фронтучу чораан алдарлыг тудугжу, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры С. И. Ткачев, ужудукчу чораан, Совет Эвилелиниң Маадыры Е. В. Рябова олар олурушкан.

Төлөэлер дайынның хоочун киржикчилериниң, удурланыышкынның демиселчилериниң болгаш дайын айыылынга таварышканнарының 1971 чылдың ноябрьда Римге болган ниити-европа ужуражыышкынынга хүлээп алган «Кыйгырыын» А. Н. Косыгинге тудускан. Хой миллион фронтучу чорааннарының, партизаннарының, албадал лагерьлериниң кинданнарынга хилинчектепин чытканнарының өмүнээзинден олар бүгү күрүнелериниң ыйыралынга болгаш кады ажылдажылгазынга үндезилеттинген тайбың Европаның тургузуушкунунга бүгү чүүлүни кылырынче Европа чурттарының улустарын болгаш чазактарын кыйгырган.

«Кыйгырыгны» хүлээп албышаан, А. Н. Косыгин дайынның хоочун киржикчилер шимчээшкининиң ойнап турар чаагай ролюн болгаш политиктиг ужур-дузазын демдеглээн, олар улустарның тайбыны болгаш айыыл чок чоруу дээш демиселге идепкейлиг киржип турар. Дайынның хоочун киржикчилер шимчээшкининге бүгү хемчегниң деткимчезин көргүспүшаан, Совет чазак улустар аразында тайбыңныг болгаш дең эргелиг кады ажылдажылганың политиказын чайгылыш чок чорудуп турар дээрэин А. Н. Косыгин медеглээн.

Кичээнгейни хой ажылынче

СЭКП райкомунуң пленумундан

Мөңгүн-Тайга районнуң экономиказының кол угланыышкыны — мал ажылы, а ооң кол адыры — хой ажылы, ынчангаш районнуң партия организациязының кичээнгейи хой ажылын хөгжүдеринче угланган турар ужурлуг дээрэин СЭКП райкомунуң чоокта болуп эткен пленуму база катап чугулалап демдеглээн. Айтырыгны ынчаар тургусканы-даа чөп. Бо талазы-биле байдал дүвүренчиг болуп турар.

Районнуң ийи колхозунда хой ажылының сөолгү чылдарда түнелдери аңгы-аңгы хойнуң баш санын өстүрериниң, ооң продукциязын будүрериниң, күрүне планнарының күүселдези дең-дески эвес болуп, харын-даа чамдык үүлдер чедир күүсеттинмейн турар. Сөолгү үш чылда хойнуң баш саны үргүлчү кудулап келген. «Малчын» колхоз (даргазы Б. Кошкар-оол, кол зоотехниги Д. Оңзал) хой өстүрер планын 1969 чылда 92 хууга күүсеткен, а 1971 чылда ол көргүзүг чүгле 82 хуу болган. Ол хууларда өске таарымча чок үүлдер база бар: 1969 чылда ажыл-агый хойнуң баш санын 18 муң чедирер деп планнаан турган болза, 1971 чылда ол санны 15500-ке чедир кудулаткан. Ол ышкаш «Мөгөн-Бүрен» колхоз ооң «үлегер»-ап, хойнуң баш санын өстүрер планын 1700 башка кудулаткан.

Көдээ ажыл-агый эргелелиниң болгаш колхозтарның удуртукчулары хойнуң баш санын көвүдеткен хөрээ чоп, харын сарлыкты хөй өстүрер дээр хөөннүг турганын пленумнуң киржикчилери буруу шаап, шыңгыы шүүгүмчүлээн. Экономиктиг саналашкыннар ёзугаар алырга, колхозтарга эң-не хөй орулганы хой ажылы берип турар. «Малчын» колхоз сөолгү үш чылдарда ниити ап турар орулгазының 64 хуузун хой ажылындан алган, а «Мөгөн-Бүрен» колхозта ол-ла адырдан алган орулга 74 хуу болган. Моон алгаш көөрге, хой ажылын улам ыңай хөгжүдер дугайында айтыыр бистиң районнуң колхозтарынга кол черни эзлээр деп чүвеге кандыг-даа маргылдаа турбазын үстүнде фактылар көргүзүп турар.

Хойнуң баш санын өстүрериниң планы күүсеттинмейн турарының кол чылдагааны — малдың чаш төлүн камгалап алыр талазы-биле ажылды багай организастап, хой чидириглиг болуп турарында деп, пленумга айыткан. Сөолгү чылдарда колхозтарның төрүүр хойларының ортумаа-биле чүгле 70 хуузу хураганнап турар. Зоотехниктиг ажылдың четпес тургустунганындан дыка хой хой кызырап, ара салыр, өлүп хораар чоруктар бар. Ажыл-агыйның удуртукчулары, мал ажылының тускай эртемниглери айыткан четпестер-биле демиселди көшкак чорудуп турар. Төрүүр хойларны чайгы үеде эки семиртип алырынче кичээнгей салбайн, семирип деңгиизэн малды эдержилгеге киирип, четчир санныг будурүүчү көшкарларны салбайн турары-биле малдың чаш төлүн чедир албайн турар.

Хой бажын өстүрерининге база бир шаптык болуп турар чүүл — ниити хойнуң баш санынга хамаарыштыр төрүүр хойларның хуузунуң эвээш бооп турары болур. «Малчын» колхозта ооң хуузу 52, «Мөгөн-Бүренде» — 51 хуу, норма ёзугаар ниити хойга оналаштыр 60—65 хуузу төрүүр хой турар ужурлуг.

Колхозтарда эки шынарлыг кажаалар эвээш болгаш минералдыг чемнерни чедир бербезинден оларның дүгү эвээш бооп турар. Чурттуң бөдүүн дүктүг хойларындан республиканың кайы-даа ажыл-агыйларында ийи килограммдан эвээш эвес дүктү кыргын ап турда, а бистиң колхозтарывыс сөолгү үш чылдарда хойдан-на чүгле бир килограмм хире дүктү ап келген.

Хой эздин будүрер талазы-биле ажыл база-ла-куду деңнелде артпышаан, саткан хойнуң ортумак деңзизи 38 килограммдан эшпас. Районнуң ажыл-агыйларында хой ажылын хөгжүдер талазы-биле өске-даа чедир кылдынмайн турар чүүлдерни пленумнуң киржикчилери илеретиен. Хойнуң продуктуларын будүрерин улам ыңай көвүдедир болгаш шынарын эжижидер талазы-биле хемчеглер дугайында СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалын удуртулга болдуруп, бо талазы тускай хемчеглерни ажылдап кылгаш, ооң күүселдезин организастарын партия, совет болгаш ажыл-агый органнарынга пленуми дааснан.

Д. КУУЛАР,
СЭКП райкомунуң инструктору.

Эзим шимээргээн черде

Чинге сиирлери хөвең ышкаш үлдүреп үнүп келген ногаанысмаар дашты эн баштай тып алгаш, ону ажыглан эгелээн кижи даг-дүгү деп адаан. Ол сиир-даштың грек адын «асбестос», азы очулдурарга «өртөнмес» дээр. Тыва чер үнелиг ол минерал-биле байлак. Шагдан бээр тываларга билдингир турган курлавырлыг черде ам «Тыва даг-дүгү» комбинат ажылдап турар. Даг-дүгү чурттуң улус ажылагыйынга хөй хереглеттинип турар. Ам үеде даг-дүгүнден 3 муң ажыг хевирниң янзы-бүрү кылыгларын белеткеп турар.

Эртинени казып тывар. Чер иштинде чаштынып чыдар эртинени тып, оларның чажыдын ажыдып турар кижилер болза геологтар.

Тываның комплекстиг геология-шинчилел экспедициязының улуг ажылдарны калбарткан бир булуңу-биле таныжаал.

Устун чазаглыг оруу Саян сыннарынче дыйлайып үнүп кээр. Республика биле Красноярск крайның кызыгаарлашкан черинде оруктан 30 хире километрде Коярт деп хем унунда ажылчын суур тыптып келген. Алды чыл бурунгаар мандаа чаңгыс өрген безин турбаан. Геологтар шинчилел кылып тура, даг-дүгү бар хевирлиг чер дээрэин эскерип каан. Шинчилелди улам калбарткан. Улуг курлавырлыг чер ажыттынган. Чыдан чылче шинчиледдиң хемчээли улгадып турган. Курлавырны чижеглей тодараткан. Оон базазынга Ак-Довуракта комбинаттан дудак чок будүрүлгени ажыдып болурун саналгалар бадыткаан. Ынчан геологтарның үндезилеп тургусканы Саян аттыг сууржугаш тыптып келген. Ам ында геологтар, даг ажылчыннары — чер өрүмнекчилери, проходчиктер чурттан, ажылдап турар. Суурда школа, уруглар сады, магазин бар. Саян бөлүү 1974 чылда ук черде даг-дүгүнүн курлавырын Курлавырларның күрүне комиссиязынга бадыладырынга белеткээр сорулгалыг.

Школачы оолдардан келир үеде кым болуксаарын айтырар болзувусса, геологтуң профессиязын шилип алыксаарларның саны эвээш эвес болур: космонавт, ужудукчу, даалайжы, геолог дээш-ле баарлар болгай. Өзүп келгеш оларның чамдыызы — тура-сорукчулары, шинчилекчи будуштүүлери ол мергежилди шилип аптар. Ындыг кижилер кадыр даглларны, дазырларлыг эвээ ховуларны, шапкын суглуг хемнерни кезип, чурттуң чиг-өт базазын тыварын уламчылап киринтерлер. Оларның оруу ырак-даа, берге-даа болгулаар. Сураанын тывар дижир болгай. Үр чылдарның үре-түнели болур демир, цинк, чалгынныг металл — алюминий, нефть — Төрээн чуртка бараалгай бээр.

Барыын Саян сыннарының хаа-даштыг эдектерин одуртур чоогалай каскан. Штольналар немежип турар. Черниң ханы каттарын шинчилээри-биле ону өрүмнеп турар. Проходчиктер база жылын уламчылавышаан. Оларны мастер Дмитрий Стрельниковтуң бригадазы баштап турар. Ында экспедицияның дуржулгалыг проходчиктери Валентин Протасов биле Федор Блохин бо бригадада ажылдап турар. Минералдың мөөңнелген черлерин, шынарын тодарадыр, келир үеде тургустунар будүрүлгени төлевилээринге таарымчалыг байдалды тургузарын бодааш, геологтар кызымак ажылдап турар.

Кандыг-даа ишти чедиишкинниг болдурарда быжыг коллективти тургузуп, демниг ажылдаары чугула. Саянда дуржулгалыг геологтар — бөлүктүң начальниги А. Гуменюк, инженер В. Попов, чер өрүмнекчизи Б. Яневич, геолог А. Листопадов дээш өскелердаа амыр-дыш билбейн ажылдап турар. Оларның бирээзи Иван Листопадов-биле сиирни каксы-даа бол таныштырайн.

Белоруссияда Муравилье суурда Листопадовтарның угу чурттап турар. Олар ызыгуурундан-на тараачыннар чораан. Дайын үезинде Листопадовтарның оолдары, адалары, акы-дүнмалары немецтерге удур демисежип, чамдыктары тиилелге дээш амы-тынын-даа берген. Пруссияның болгаш Чехословакияның акы-дүнма хөөрлериниде Листопадовтарның төрелдерин орнукшуткулаан.

Листопадовтарнын аразында ам тараажылар, дайынчылар, корабль. тудукчулары, геологтар бар. Оларның бирээзи — Иван.

Эге баштай ол Тывага студент тургаш келген. Хову-Аксын долгандыр кобальт, чес шинчилеп турган бөлүкке практикалап келгеш, Тыва-биле тускайлан амыдыралын холбаарын ол шиитпирлээн. Ленинградтың даг институдун дооскаш, Тывага келген. Саян бөлүүнче ажыллаар бижик алгаш, ынаар хапкан.

Саян сууржугашка эн баштай кылган бүгү үүлдериниң херечизи, киржикчизи болганынга ол чоргаарланыр. Балды бизи дегген, эге баштай туткан бажың, баштайгы өрүмнээн чер... «Бодунуң холу-биле тудушкан чер кижиге онза чоок болгаш эргим апаар-дыр. Саян — мээн ажылдап турар черим өвес, аал-ораным болду» — деп, геолог чугаалады.

Чылдар эртер. Амдыызында геологтарның боттарының адап алганы Саян суур өзүп-маңныр. Даг-дүгүнүн арыглакчыларының ажы-төлү ажылчын суурнун кудумчуларынга хана-қарактай чураан «класстарын» арта маңнап ойнаар, кежээ бажыңнарның соңгалары сылыстаалдыр чырый бээр. А Иван Листопадов болгаш ооң өөрү суурнун, хоорайның кол кудумчузу-биле чоргаар базып эртер. Чүге дээрге олар бо черниң ажыдыкчылары-дыр.

Н. МАЛИНИНА.

Совет-турци кады кылган дыңнадыг

Турция Республиканың Президентизи Джевдет Сунайның чалааны ёзугаар ССРЭ-ниң Дээди Соведининң Президиумунуң Даргазы Н. В. Подгорный 1972 чылдың апрель 11-ден 17-ге чедир алган хуузу-биле Турцияга чорун турган.

В. И. Лениниң болгаш К. Ататүркүң үндезилээни чаңчылдарга дүүштүр чаагай кожа-хелбээ харылзааларның таарымчалыг болгаш боттуг хөгжүп турарын ССРЭ-ниң Дээди Соведининң Президиумунуң Даргазы болгаш Турция Республиканың Президентизи сеткил ханыышкыны-биле демдеглээннер дээрэин Н. В. Подгорный биле Джевдет Сунайның аразынга чугаалажыышкыннар дугайында кады кылган дыңнадыгда чугаалап турар, ол харылзаалар болза хамаарышпас чоруктуң, девискээр талазы-биле будүн турарының, национал бүрүн эргениң, дең эргениң, иштики херектеринге холгаарлашпазының принциптеринге үндезилеттинген, ынчангаш Совет Эвилели биле Турция Республиканың аразынга янзы-бүрү талаларга харылзааларны улам ыңай хөгжүдер сорулга-биле күженишкиннерин кылырынга боттарының күзелдини Совет Эвилели болгаш Турция бадыткааннар.

Талалар Европада байдалды база чугаалашкан. Олар болза, айыыл чок чоруктуң болгаш кады ажылдажылганың айтырыгларының талазы-биле Европа чөвүлел хуралын белеткээринде айтыыр-ларынче онза кичээнгейни угланган болгаш ол дипке бүзүрежириниң ёзузуи тургузарынга арганы берип турар күженишкиннериниң кылдыныр турарын сеткил ханыышкыны-биле демдеглээннер, ол сорулганың талазы-биле чаа бурунгаарлаашкын болур дээрэнинге идегелди база илергейлээннер.

ССРЭ-ниң болгаш ГФР-ниң, Польшаның болгаш ГФР-ниң аразында ат салдынган керээлер база дөрт таланың 1971 чылдың сентябрь 3-теги дугуржулгазы Европага дүшкүүрлүг чорукту чавырылдырарынга таарымчалыг чаа аргаларның тыптып келириниге боттуу-биле идигни берген ажыглалга кирер. Турцилың экономиказынга болгаш совет-турци экономиктиг харылзааларга үлетүр талазы-биле ол объектилериниң салыышкынының чугулазын талалар демдеглээн. Оон аңгыда, амгы үеде тудуп турар металлургия заводун чылда 2 миллион тонна кан будүрер кылдыр алгыдарын болгаш ооң соңгаар ооң күүзүн чылда 4 миллион тонна канны будүрер кылдыр улгаттырарының аргалыын талалар принцип талазы-биле дугурушкан.

Делегей айтырыгларының талазы-биле санал-онал солчуп турган, делегейниң ойү келген чамдык айтырыгларының талазы-биле үзел-бодалдың дүгжүп турарын талалар демдеглээннер дээрэин дыңнадыгда ооң ыңай чугаалаан. Дүшкүүрлүг чорукту чавырылдырар болгаш делегейге кады ажылдажылганы хөгжүдер сорулга-биле күженишкиннерин кылырынга боттарының күзелдини Совет Эвилели болгаш Турция бадыткааннар.

Талалар Европада байдалды база чугаалашкан. Олар болза, айыыл чок чоруктуң болгаш кады ажылдажылганың айтырыгларының талазы-биле Европа чөвүлел хуралын белеткээринде айтыырларынче онза кичээнгейни угланган болгаш ол дипке бүзүрежириниң ёзузуи тургузарынга арганы берип турар күженишкиннериниң кылдыныр турарын сеткил ханыышкыны-биле демдеглээннер, ол сорулганың талазы-биле чаа бурунгаарлаашкын болур дээрэнинге идегелди база илергейлээннер.

ССРЭ-ниң Дээди Соведининң Президиумунуң Даргазы Н. В. Подгорный 1972 чылдың апрель 11-ден 17-ге чедир албан хуузу-биле Турцияга чорун турган.

В. И. Лениниң болгаш К. Ататүркүң үндезилээни чаңчылдарга дүүштүр чаагай кожа-хелбээ харылзааларның таарымчалыг болгаш боттуг хөгжүп турарын ССРЭ-ниң Дээди Соведининң Президиумунуң Даргазы болгаш Турция Республиканың Президентизи сеткил ханыышкыны-биле демдеглээннер дээрэин Н. В. Подгорный биле Джевдет Сунайның аразынга чугаалажыышкыннар дугайында кады кылган дыңнадыгда чугаалап турар, ол харылзаалар болза хамаарышпас чоруктуң, девискээр талазы-биле будүн турарының, национал бүрүн эргениң, дең эргениң, иштики херектеринге холгаарлашпазының принциптеринге үндезилеттинген, ынчангаш Совет Эвилели биле Турция Республиканың аразынга янзы-бүрү талаларга харылзааларны улам ыңай хөгжүдер сорулга-биле күженишкиннерин кылырынга боттарының күзелдини Совет Эвилели болгаш Турция бадыткааннар.

Талалар Европада байдалды база чугаалашкан. Олар болза, айыыл чок чоруктуң болгаш кады ажылдажылганың айтырыгларының талазы-биле Европа чөвүлел хуралын белеткээринде айтыырларынче онза кичээнгейни угланган болгаш ол дипке бүзүрежириниң ёзузуи тургузарынга арганы берип турар күженишкиннериниң кылдыныр турарын сеткил ханыышкыны-биле демдеглээннер, ол сорулганың талазы-биле чаа бурунгаарлаашкын болур дээрэнинге идегелди база илергейлээннер.

ССРЭ-ниң болгаш ГФР-ниң, Польшаның болгаш ГФР-ниң аразында ат салдынган керээлер база дөрт таланың 1971 чылдың сентябрь 3-теги дугуржулгазы Европага дүшкүүрлүг чорукту чавырылдырарынга таарымчалыг чаа аргаларның тыптып келириниге боттуу-биле идигни берген дээрэин олар демдеглээннер. ССРЭ биле ГФР-ниң база ПУР биле ГФР-ниң аразында чардынган керээлерни күштүг болдуруп бадылаары Европа дипке болгаш бүгү делегейге байдалды экижидериниге идигни бээр деп ийи тала санап турар.

Чепсегленишкинни дүжүрериниң айтырыын талалар чугаалажып көргеш, ядролуг чепсеекти дүжүрерин кинриштирбишаан, улустар аразының боттуг контролю-биле чепсегленишкинни бүгү-ниити болгаш бүрүн дүжүрери бүгү делегейге тайбыңныг болгаш айыыл чок чоруктуң боттуг магадылалы болган турар ийик дээр дугайында боттарының бүзүрелдиин бадыткаанар дээрэин дыңнадыгда айытткан.

Чепсегленишкинни дүжүрериниң айтырыы амгы делегейниң кол айтырыгларының бирээзи дээрэин демдеглевишаан, чепсегленишкинни дүжүрер талазы-биле бүгү делегей конференциязын чыыр чорук чепсегленишкинни дүжүрер дугайында чоруттунуп турар ажылга ажыктыг салыышкын болур ийик деп, талалар санаан.

Соок-язы ылгаар чорукту болгаш колониализмниң артыышкыннарын долузу-биле узуткаарының эргежок чугулазын, колония чурттарга болгаш улустарга хамаарышпас эргени тыпсыр дугайында КНО-нуң декларациязын дүрген болгаш боттуг күүседириниң чугулазын талалар айытткан.

Чоокку Чоон чүкте дүшкүүрлүг байдалды тодаргайыбиле чугаалажын көргеш, ында месилдежишкиннерни үргүлчүлээр чоруктуң Чоокку Чоон чүк районунда болгаш бүгү делегейде тайбыңныг хөрээнге улуг айыылдыг болуп турарынга талалар база катап боттарының сеткил дүвүреп турарын илергейлээннер. Олар болза КНО-нуң чиңгине секретарының тускай төлөэлекчизи элчин Яррингиниң хүлээгеин боттарының деткип турарын талалар бадыткаан. Девискээр эжелеп алыр болгаш политика талазы-биле ажык тып алыр сорулга-биле күш хереглээр чорукка удур болуп турарын, база үүлгеттиниге бергеи факт-тыр дээр аргабиле шиитпир хүлээп алырын дөгээр чорукка удурун ССРЭ-ниң Дээди Соведининң Президиумунуң Даргазы болгаш Турция Республиканың Президентизи бадыткавышаан, Айыыл чок чорук Чөвүлелиниң 1967 чылдың ноябрь 22-деги № 242 Резолюциязынга дүүштүр израиль шериглерни эжелеттирген ораан девискээрлерден үндүрериниң чугулазын демдеглээннер. Чоптүг болгаш быжыг тайбыңны тургузар сорулга-биле, ол Резолюцияга үндезилээш, Чоокку Чоон чүкте чөрүлдээни политика талазы-биле шиитпирлээрин дүргени-биле чедип алырының эргежок чугулазын талалар бадыткааннар. Ол шиитпир болза араб улустарның дүрүм ёзугаар эргелерин болгаш эрге-ажыктарын хандырган турар ужурлуг деп талалар айытткан.

Мурнуу Азияда сеткил хараадаашкының болдуруп турар байдалды ийи тала чугаалажыышкыннар үезинде чугаалажып көргеннер. Бүзүрежириниң болгаш бот-боттарын хүндүлежириниң ёзузунга үндезилээш, чугаалажыышкыннарның дузазы-биле тайбың таарыштырылганы чедип алырының чугулазын талалар демдеглээннер.

Вьетнамда байдал улуг сеткил хараадаашкының болдуруп турар дээрэин талалар демдеглээш, вьетнам улуска бодунуң келир үезин боду шиитпирлээр арганы хандырып турар ындыг шиитпирлээшкинни соңуургалдыг талалар дүрген кылган турарының эргежок чугулазының дугайында бүзүрелдиин айыттканнар.

1954 чылдагы Женева дугуржулгаларынга үндезилээш, чөрүлдээни чугаалажыышкынарның аргазы-биле, тайбың ёзу-биле таарыштырын шиитпирлээр чорук ол районга тайбыңны болгаш айыыл чок чоруктуң турузарынга идигни бээр ийик дээр дугайында бүзүрелдиин олар илергейлээннер.

Талалар кипр айтырыының талазы-биле санал-онаалды тодаргай солушканнар. Болуушкуннарның сөолгү үедеги байдалын турция тала тодаргайыбиле дыңнаткан. Ол болуушкуннар дугайында сеткил дүвүреп турарын ийи тала илергейлээн. Совет Эвилели биле Турция кипр айтырыының талазы-биле боттарының туруштарын бадыткааннар. Олар болза кандыг-даа хевириниң өскерлишкиннерин кылырынга удур, кипр айтырыын тайбың арга-биле шиитпирлээри дээш, Кипр Республиканың хамаарышпас чоруун, бүрүн эргезин болгаш девискээр талазы-биле будүн турарын хевээр турузары дээш туржуп турар, ынчангаш Кипрде ийи — грек болгаш турк общиналарның дүрүм ёзугаар эргелерин база эрге-ажыктарын сагыыр ужурлуг, ол чорук оларга бүрүн айыыл чок чоруктуң байдалынга тайбың амыдыралды хандырар. Талалар болза общиналар аразының чугаалажыышкыннарын үргүлчүлээри чугула кылдыр санап, ол чугаалажыышкыннар чедиишкиниг доостур дээрэнинге бүзүрелин илергейлээннер.

ССРЭ-ниң Дээди Соведининң Президиумунуң Даргазы Н. В. Подгорныйның Турцияга чорун турганы база ол үе иштинде болгулаан чугаалажыышкыннар болгаш бесседалар совет-турци харылзааларны хөгжүдериниң хөрээнге чаа салыышкын болган дээрэин дыңнадыгда сеткил ханыышкыны-биле демдеглээн.

ССРЭ-НИҢ ТУРГУСТУНГАНЫНЫҢ 50 ЧЫЛЫНГА УТКУШТУР

ТАДЖИК ССР. Хорогнуң Культура бажыңының «Памир» дээр бот-тывыңгыр танцы ансамбли.
ЧУРУКТА: доңгалар-биле танцы.

Р. ПОЗДНЯКОВТУҢ фотозу. (СЭТА-ның фотохрониказы).

ЭКИ ДЫШТАНЫЛГА—БҮДҮРҮКЧҮЛҮГ ИШ

Дыштанар ийи хүнү жыктыг, солун болгаш күшжылдың бүдүрүкчүлүүн бедиринге ишчи кижиге чааа күштерни немеп турар ылдыр эрттирери чугула айырыг. Тес-Хем районда штанаыр хүн штавын турускан.

Кинога хандыкшылдыглар ргүлүү кинолаар аргалыг урган. Районнуң Культура ажыңыга тематиктиг план ыгаар коргузүглерге хүнүн-ве эвээш эвес кижи ыглыр, уран чүүлдүң бо чуула хевиринден хөй эки, кыктыг билиглерни, эстетиктиг таалалды ап турар. Іанда хамаарыштыр бир боал бар. Район төвүнүң девиеэрни улгаткан. Культура баының бичии, чүгле ийи чүс луттуг. Мурнунда чылдарда амдыкта кылып турганы шкаш, таарышкы дег кыыл-булуңнарга кинолар үнүрерин организаетаза чүл? Іижээ, «Сельхозтехника» салырының кызыл-булуңунга ино үндүрүп болур.

Январьда самагалдайжылар канчаар дыштанганыл? Кижи бүрүзүнүң хууда сонуургалын, аргаларын санаваска, штабтың организаетаны дыштанылганың кандыг-бир хевири чок болган. Районда спорт залы чок. Ол дугайында негелдерге, ылаңгыя аныяктарның талазындан үргүлүү болгаш шыңгыы тургустунуп келген. Ынчалза-даа шыдыраа, шашки, теннис ойнаарын организастап болбас бе?

Культура албан черлеринге солун кежээлерни, номчулга конференцияларын, ужуражылгаларны организастап болур турган.

Февраль айда солун болуушкун база. ССРЭ-ниң улустарының найыралынга турааскааткан кежээ болган. Оны СЭКП райкомунуң партия организациязы-биле культура ажылдакчылары эллээн үр үеде белеткеп, багай эвес эрттирген. Кежээниң киржикчилери кончуг хөй болган. Бодамчалыг, эки белеткээрге, ындыг хевирлиг кежээлерни бедик утка-шынарлыг, солун кылдыр эрттирип болуру ынчан көзүлген. Спорттуң кышкы хевирлериниң спартакиадазы, шыдыраа маргылдаазы үгле самагалдайжыларны эвес, районнуң өске ажыл-агыйларының киржикчилерин хаара туткан. Кодээниң бот-тывыңгыр уран чүүл көрүүдезинин баштайгы эллээниң көргүзүглерин эгелээн. Программаның идейлиг утка-шынары, кодээ артистериң талантызының деңнели янзы-бүрү-даа болза, ол концерттерин хөй кижи көрген.

Кварталдың үшкү айында чаңгыс-даа дыштанылга хүнү халас эртпээн. Херээженнерниң шыдыраа, шашки, теннис, боодалга, башкыларның шыдыраа, өөреникчилерниң — хаак, хүреш, хоккей, маргылдаалары, кыш үдээни, школачыларның уран чүүл көрүүдези...

Районга бир дугаар, эрттирген часты уткуурунуң байырлалы көрүкчүлерниң онза сонуургалын болдурган. Суурнуң чанында хавак кырынга улус хөй чыылган. Чаны бажында шашнал чедиг аар дээш маргышканнарны, даван-даяктыг база шоодай кедип алгаш чарышканнарны көрүкчүлер хей-аът киирип хөглеп турганнар.

Март 18-те Культура бажыңына хүреш болган. Деңзи аайы-биле үжен ажыг мөге хүрешкениг көрүкчүлер кончуг сонуургаан.

Моон алгаш коорге, бо чылдың эрткен айларында чонну культурлуг дыштанылгаже хаара тудар ажыл бедип бар чыдар. ССРЭ-ниң 50 чыл оюнга хамаарыштыр планнарда бо талазы-биле солун чүүлдерни база киирген.

Ам чамдык четпестерни айтыры чугула. Бирээде, дыштанылга хемчеглериге хөй санныг кижилерни киириштиреринің хемчеглерин алыр. Чажырар түве чок кижилериң чамдык кезин оюн-тоглаагадаа, лекцияга, хуралга-даа барбайн турар. Оларның иштинден дыштанылга хүннерин «декей-оолан» эрттирип турарлар эвээш эвес. Болур кежээлерни, маргылдааларны хөлчок дыңналгыр, чедингир кылдыр чарлаар, утка-шынары бедик, солун эрттирер, удуртукчулар хамаарышкан ажылдакчыларын олче киириштирер, чамдык кижилербиле чугаалажыр... дээн ышкаш аргаларны ажыглап болгай. Ийнде, дыштанылганы район төвүнде үгээр организастап турза-даа, чер-черде багай. Ынчалза-даа, оларга боттуг дузаны чедирер, а хамаарышкан партия, совет, профэвилел организацияларындан негелдени күштелдирер. Үште, район төвүнде паркты эки дерээш, оон баазаынга чайгы үеде дыштанылганы ажыктыг организастаар херек.

Д. АЛЕКСАНДРОВ.

БАШТАЙГЫ ЧЫЛДАРДА

Пионерияның 50 чылынга

Бүгү-эвилелдиң В. И. Ленин аттыг пионер организациязының 50 чыл ою удавас. Бо талазы-биле солун ажылдарны Кызылдың № 1 школазының кызыл исчилери чорудуп турар. Кызылдың болгаш ук школаның баштайгы пионерлериниң дугайында солун материалдар чыгдынган.

Ургларның революстуг шимчээшкини Совет Россияның төвүнден кыдыг-кызыгаар черлерже калбарып тарап турган. Бо талазы-биле улуг тайылбыр ажылын РКП(б)-ниң райбюрозу чоруткан. Агитас-массалыг активти идепкейлиг комсомолчулар болгаш мурнакчы башкылардан тургускан.

Баштайгы пионер вожатыйларының бирээзи Алевтина Федоровна Сухорукова мынчаар сактып чугаалап турар. 1924 чылда Туранга комсомолчу Михаил Ярлыков чедип келгеш, 4-кү класстың өөреникчилерибиле чугаалажып, Москваның баштайгы пионерлериниң дугайын таныштырган. Шак ынчан школа эргелекчизи Александр Левошин-биле кады пионер организациязын школага тургусканнар.

РКП(б)-ниң райбюрозунуң хуралынга демдеглеп турганын өзугаар, 1924 чылдың ноябрьда амгы Кызылга пионер бөлүүнүң саны 40 кижи четкен.

Амгы күрүне филармониязы турар бажыңга ынчан клуб турган. Анаа ургларны пионерге хүлээп ап тургулаан. Билдилиг организакчы Саша Песков пионер отрядының вожатыйынга сонгуткан. Оон дузалакчылары Медведева болгаш Ярошенко деп ийи кыс болган.

Ынчангаш пионер отрядының тургустунганы организацияның үндезилеттинген иниң эгези болган. Өске суурларга пионер организациялары оон соонда тывылгылаан. Эң идепкейлиглерни ынай-бээр чорудуп, тайылбыр ажылын калбарткан.

1925 чылдың чазынында тыва ургулар кирген баштайгы пионер отряды Кызылга тургустунган. Комсомолдуң райбюрозу оларга доктаамал дузалап, ырлар өөредип тургулаан.

1931 чылдың сентябрьда пионерлериниң баштайгы слёдун эрттирген. «Пионер бүгү ургларга үлегерлиг кижи!», «Улуг өөнүктериниң — коммунистерниң болгаш комсомолчуларның кезээде бирги дузалакчызы бол!» деп кыйгырыгларының сорук киирикчи салдары улуг болган.

Республиканың хөй-ниити амыдыралынга пионерлер идепкейлиг киржип келген. Бижик билбес чорукту узуткаар талазы-биле ажылга база киржип тургулаан.

Ургулар спортту сонуургап, тускай шолду-даа кылып алган. Футбол командазының баштайгы капитаны Гриша Грудинин турган, хоорайның аныяктарының мурнундан команданы Костя Бердов удуртканн.

Пионер организациязының кол негелдериниң бирээзи оларның кезээде үлегерлиг болуру.

1925 чылда баштайгы пионер лагери ажытынган. Анаа орус, тыва ургулар кады дыштанып, эп-найыралдыг ойнап, хөглеп турганнар. Пионер лагеринге дыштанып турганнарның аразында М. Б. Артасты адап болур.

Кызылдың № 1 школазынга солун кежээлер, ужуражылгалар эртип турар. Оларның аразындан чаарби болгаш чеден чылдарның пионерлериниң ужуражылгазы солун эрткен. Салгалдарның аразында назы талазы-биле ылгал улуг, ынчалза-даа чугаалажыр, сонуургажыр чүүлдер хөй. Ужуражылгага келгеннериң аразында М. И. Тешукова, А. С. Бурдакова, Т. М. Петрунюк, А. В. Дятлов, В. Ш. Көк-оол дээш өскелер-даа турган. Чаарби болгаш чеден чылдарның пионерлери тус-туста рапорттарын дужааган.

Баштайгы вожатыйларның бирээзи А. Ф. Сухорукова курлавырда полковник Павел Филипповтан келген телеграмманы номчаан. Телеграмманың ээзи боду манаа пионер вожатыйынга ажылдап турган.

Ол кежээге эп-не солун чүүл—улуг назылыг пионерлерниң сактыышкыннары. Баштайгы вожатыйлар, пионерлер бо хүнге чедир-ле найыралын кошкатпаан. Ам-даа харылзажып, ужуражып, аныяк чылдарын, пионер чораан үезин сактып турарлар. Оларның аразында эртемденнер, башкылар дээш кымны чок дээр.

Бот-тывыңгыр уран чүүлге сонуургал улуг турган. Аът кажаазынга безин концерт көргүскүлээр таварылгаларны Сухорукова сактып чугаалаан. Бай-Хаак, Туран чедир чадаг чорун, концерттерни көргүзүп тургулааннар. Оларның аразынга В. Ш. Көк-оол база киржип чораан.

Ужуражылгага шак мындыг дириг херечилерниң чугаа-соодун ургулар онза-ла сонуургаар. Бодап-даа көрүңер даан бөгүнгү амыдырал кандыг-дыр. Ынчан чүгле эгези салдынган турган-ыр. Совет чурттуң пионерлери дег аас-кежиктиг ургулар кайдал. Оларның эргезинде бүгү-ле чүүлдер бар. Кончуг эки өөренир, төлептиг кижилер болур дээш бүгү күштү салыры оларның хүлээлгези.

Баштайгы пионерлериниң ажыл-херектериниң дугайында материалдарны чыыры, оны билир кижилер солун-сеткүүлге бижиири черле артык эвес деп бодаар мен. Түге дээрге пионержи байырлал удавас болгай.

Р. ЗЫКОВА.

Көрүлде чоруп тур

Сценада—Кызылдың өөредилге черлери

ССРЭ-ниң 50 чыл оюнга тураскааткан бот-тывыңгыр уран чүүлдүң көрүлдезин найысылал Кызылда база чарлаанын билир бис. Бирги эллчегде — хоорайның школачылары оюн көргүскен. Ийнги эллчегде—найысылалдың өөредилге черлери бот-тывыңгыр уран талантызын хөйге бараалгадып турары бо.

Республиканың хөгжүм-шин театрының залын көрүкчүлер доллур олурупкан.

Сценаның кожегези ажыттынган соонда, Кызылда күрүненің педагогика институдунуң бот-тывыңгыр уран чүүл колдективинің концерти эгелей берди. Кызылда өөредилге черлериниң уран чүүл көрүлдезин педагогика институдунуң эгелээни ол. Шушту сезен хире хып дээн аныяк, талантылыг ооллар, кыстар бо көрүлдеде киржип турар.

Ниити ыр болүү «Өлүм чок Ленин», «Ленинниң төрээн чуртуу» деп ырларны күүсеткен. «Амыдырал мурнувуста», «Өскен хемим» деп ырларны ургулар ансамбли эки ырлап күүсеткенин демдеглээн.

Холдарында хомус тутканн беш кыс сценага үнүп келгеш, тыва ырларыңа таалаанчыг, өткүт, хоюг аялгаларын аян киирип сала бээрге, зал ишти шышпың-на барды. Ол база-ла эки үнеледи алган.

Көрүлденің ийнги эллчээнде жюрп даргазы Алексей Александрович Панов бистиң салган айтырыгларывыска хамаарыштыр мынчаар чугаалай-дыр:

— Бо чылын Кызылдың өөредилге черлериниң концерттериниң репертуары байлак болур дээрзинге бүзүрен турган бис. Түге дээрге, ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 50 чыл болур ою репертуарга көскү черни эллээр болгай. Ынчангаш маңаа 8 өөредилге чери боттарының тус-туста белеткен алганы концерттерни бараалгадыр. Оларның иштинден башкы училищезин биле политехникумнуң белеткели черле ханы деп санап турар бис.

Эрткен көрүлдеге Кызылда өөредилге черлериниң башкы училищезин бирги, а педагогика институду ийнги черни алганын билир бис. Бо удаада педагогика институдунуң бот-тывыңгыр уран чүүл коллективи эрткен чылдаазында бодаарга, бо көрүлдеге кошкак белеткенгени билдинди. Белеткелди доктаамал, баш бурупгаар чоруткан болза, программада киргеи номерлериниң күүселлези эки болур ийик. Баа бир чүүл — оларда ырының, танцының удуртукчулары база бар-дыр. Хеп-сын аймаан эки деп санап болур. Бо талазы-биле көрүлдеге белеткел эки болган.

Амдыызында тодаргай түнелдер үвмээн. Көрүлде өзугүлүк уламчылаан турар. Эпне уран-чечен, чогаадыкчы өзу-биле тургускан идея талазы-биле ханы утка-шынарлыг көргүзүглер бедик үнеледи алыры чугаажок.

К. ТАБУРАК.

ЧУРУКТА: башкы институдунуң танцы бөлүү.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

КУБОК ДЭЭШ

Эрткен воскресеньеде хоорайның комсомол комитединиң кубогу дээш хол бөмбүүнге найысылалдың шыырак командаларының маргылдаазы эгелээн. Ында ер улустуң 12, херээженнериниң 6 командалары киржип турар. Баштайгы хүнде башкы училищезиниң ургулары уран чүүл училищезиниң кыстарын 2:0 санга, эмчи училищезиниң командазы педагогика институдунуң командазын 2:1 санга уткуулаан. Ам мурнуку одуургда башкы, эмчи училищелериниң база № 2 школаның ургаары чоруп турар.

Ер улустуң командаларындан «Динамо 1» биле башкы училищезиниң оюну солун болган. Оюн 2:0 болун динамочуларның тиилелгези-биле төнген.

«Динамо 1», күрүненің педагогика институдунуң, № 2 школаның база № 35 профессионал-техниктиг училищениң командалары кубокту чаалап алырын уламчылаар эргени чедип алганнар.

Н. КУВЕЗИН,
маргылдааның кол судьязы.

ХООЧУННАРЫВЫС

Хөй националдыг улуг совет күрүненің юбилейин байырлаарынга белеткенин турар бис. Мен маңаа Совет Тываның баштайгы чылдарында ажылдаары-биле кээп турган специалистер, ылаңгыя башкылар дугайын чугаалаксаан ийик мен. Аныяк Тыва областа кадрлар дыка хереглеттинип турган.

Тывага кадрлар белеткээринің айтырыын чеди чыл болгаш ортумак школаларның баазаазындан эгелээри чугула. А школаларга башкылар чедишпейн турган болгай. Ынчангаш тыва улуска улуг акызы ССРЭ кадрларны чорудуп берип турган. Дыка хөй кадрлар боттарының күүелиби-биле ырак областа кээп ажылдап тургулаан. Ам безин оларның эдээн хөйүн бистиң республикадан көрүп болур.

Д. И. Матеря республиканың эдээн каш школаларынга ажылдап келген. Ол эң баштай Тандының Успенка эге школазынга эргелекчилеп ажылдаан. Анаа ажылдап тура партия, совет органнарының дуза-деткимчези-биле школага тудугну улай кылдырган, чеди чыл школазын ажытты. Оон соонда Улуг-Хемге, Чербиге ажылдап турган. Анаа база-ла чаа тудугаарны кылыр ыг чылдарын, пионер чораан үезин сактып турарлар. Оларның аразында эртемденнер, башкылар дээш кымны чок дээр.

Бот-тывыңгыр уран чүүлге сонуургал улуг турган. Аът кажаазынга безин концерт көргүскүлээр таварылгаларны Сухорукова сактып чугаалаан. Бай-Хаак, Туран чедир чадаг чорун, концерттерни көргүзүп тургулааннар. Оларның аразынга В. Ш. Көк-оол база киржип чораан.

Ужуражылгага шак мындыг дириг херечилерниң чугаа-соодун ургулар онза-ла сонуургаар. Бодап-даа көрүңер даан бөгүнгү амыдырал кандыг-дыр. Ынчан чүгле эгези салдынган турган-ыр. Совет чурттуң пионерлери дег аас-кежиктиг ургулар кайдал. Оларның эргезинде бүгү-ле чүүлдер бар. Кончуг эки өөренир, төлептиг кижилер болур дээш бүгү күштү салыры оларның хүлээлгези.

Баштайгы пионерлериниң ажыл-херектериниң дугайында материалдарны чыыры, оны билир кижилер солун-сеткүүлге бижиири черле артык эвес деп бодаар мен. Түге дээрге пионержи байырлал удавас болгай.

Р. ЗЫКОВА.

телевидение

АПРЕЛЬ 19-ТА

МОСКВАДАН

16 — **Хоккей талазы-биле делегей чемпионады. ЧССР — Швеция.** 2-ги, 3-кү кезектери. **ССРЭ — Швейцария.** 3-кү кезээ. (бижидилге).

КЫЗЫЛДАН

18 — Ургларга. Мультфильм. **«Кршемилек биле Вохомурка хуужурну канчаар быжырганы».** 18.10—**«Тывызыктар планетазынче».** Телефильм. 18.20 — Телемедээлер (орус дылга). 18.30 — **«Пушкиннің строфалары».** Телефильм. 19.00 — Телемедээлер (тыва дылга). 19.15 — Чарлалдар, рекламалар. 19.20 — Кыска метраждыг фильм.

МОСКВАДАН

19.30 — Дамчыдылгалар программазы. 19.35 — Медээлер. 19.45 — **Хоккей талазы-биле делегей чемпионады. ССРЭ — Финляндия.** 2-ги, 3-кү кезектери). 20.55 — **«Дюлахазта Отелло».** Уран-чечен фильм. Венгр 22.30 —**«Ус»** Информастыг программа. 23.00 — 23.30 **Делегейниң улустарының чогаадылгазы.**

агаар

Бөгүн республикага булуттаар, чагбас. Барын угланымышкынны хаттын дүргени секундада 15—20 метр, барыын районнарга 25 метр чедир күштелир. Агаарын температуразы даглыг черлерге 2—7, өскелериге 8—13 градус чылыыр.

Кызылга булуттаар, чагбас. Хаттын дүргени секундада 10—15 метр, хүннүң чамдык үелериниде 18—21 метр чедир дыызыыр. Агаарның температуразы 9—11 градус чылыг болур.

Редакторнуң оралакчызы Б. Н. КАРАШПАЙ.

КИНО

АПРЕЛЬ 19-ТА

«НАЙЫРАЛ»: **«Таарымчаның джентльменнери»** 9, 10.45, 12.30, 14.15, 16, 17.45, 19.30, 21.15 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: **«Чингачгуи улуг чылан»** 15.10, **«Иеник ынанышылы»** (1-ги, 2-ги кезектери) 17.10, 20 шактарда.

«ПИОНЕР»: **«Рустам дугайында тоожу»** (1-ги, 2-ги кезектери) 9.20, 12.10, 15, 17.50, 20.40 шактарда.

«ВОСТОК»: **«Сесии»** 15, **«Хамраз»** (1-ги, 2-ги кезектери) 17.20 шактарда.

Аңчыларның кичээнгейинге!

Аңчылар ниитилелинге хамаарышкан черлерге база аңныыр-тывыш ажыл-агый черлериниң девискээринге 1972 чылдың апрель 22-ден май 2-ге чедир үеде кара куш аңнаарын чепшээрээн. Бир чораш 2 кара куш өлүрүп болурун чепшээрээн.

АЖЫЛЧЫН МЕРГЕЖИЛГЕ ӨӨРЕНИҢЕР!

Кызылдың № 35 ортумак профессионал-техниктиг училищези 1972—73 өөредилге чылында сургуулдар хүлээп алырын чарлап тур.

ҮШ ЧЫЛ ХУУСААЛЫГ ӨӨРЕДИЛГЕГЕ ортумак школа доозары-биле кады дараазында мергежилдерге өөредир:

1. маляр,
2. дашчы-монтажник,
3. бызаңчы,
4. харылзаачы.

ЧЫЛ ХУУСААЛЫГ ӨӨРЕДИЛГЕГЕ:

1. чолаачы-автослесарь,
2. штукатур.

ИЙИ ЧЫЛ ХУУСААЛЫГ ӨӨРЕДИЛГЕГЕ:

1. автокрановщик,
2. машинист-экскаваторщик,
3. штукатур-маляр,
4. арматурщик-каңнакчы.

Училищеге 8—10 класс дооскан, 15 хардан өрү назылыг ооллар, кыстарны хүлээп алыр. Үш чыл хуусаалыг өөредилгеге үгле 15—16 харлыг, 8 класс дооскан ооллар, кыстарны хүлээп алыр. Өөредилгеге хүлээп алганнарны ниити чурталга чери, идик-хеп, хүнде үш удаа чемненилге-биле хандырар.

Училище бо чылын чаа бажынче көжер болгаш ында эки дерээн кабинеттер, мастерскаялар, спорт залы, ниити чурталга чери бар. Училищеге өөренип турган үени ниити күшажыл стажынга киир санаар. Оны кончуг эки дооскан кижилер боттарының күзели-биле, ыяап албан, ажыл стажы хамаан чокка дээди болгаш тускай ортумак өөредилге черлеринче өөренип кирип болур.

Училищеде техниктиг чогаадылга, уран чүүл бөлгүмнери, спорт секциялары (бокс, волейбол, баскетбол, национал хүреш, самбо) ажылдап турар.

Директорнуң адынга билдириишкинге дараазында документилерни кожар:

1. Школа дооскан херечилел.
2. Паспорт азы төрүттүнгенинин дугайында херечилел.
3. Учёттан үндүр бижиткен шериг шынзылгазы.
4. Кызылдың № 1 поликлиниказындан эмчи шынзылгазы.
5. Ада-иезинің хүлээлгези.
6. 3х4 см хемчээлдиг 4 фоточурук.

Училищеге хүлээп алган сургуулдар спортчу хептиг (трико, майка, трусы, кеталар), 9—10 класстарга өөренир номнарлыг келир.

УЧИЛИЩЕНИҢ АДРЕЗИ: Кызыл хоорай, «Нефтебааза» деп автобус доктаар чер, телефон № 21—09.

ДИРЕКЦИЯ

Олчалыг облигациялар

1966 чылда үндүрген күрүненің үш хуулут ойнаашкынныг иштики чээшкининиң 47-ги тиражы 1972 чылдың май 15-те Караганда хоорайга болур.

Тиражтың 37 разрядтарынга моон алаанда түңнүг ойнап алышкыннар таваржыр:

Ойнап алыр акша хемчээли	Ойнап алышкын саны
5000 рубль	74
2500 рубль	185
1000 рубль	740
500 рубль	4033
100 рубль	27750
40 рубль	315018

Бүгү ойнап алышкыннарның саны 347800. Ойнап алышкыннарның ниити түңү —18964720 рубль болур.

Бо чээли талазы-биле ойнаашкынныг тиражтарны чылдың-на 8 удаа кылыр турар: февраль 15, март 30, май 15, июнь 30, август 15, сентябрь 30, ноябрь 15 болгаш декабрь 30 хүннеринде.

Тиражтарга таваржыр ойнап алышкыннарның саны чээлиниң төнчүзүнге чедир хевээр артар, а ойнаашкынга таварышкан облигацияларның ортээн ойнап алышкыннар-биле кады дедир эгидип турар болгаш дараазының тиражтарынга кириппес болганда, бо чээлиниң облигацияларының ойнап алышкыннарга таваржыры тираж санында-ла улам ковудеп турар.

Чээлиниң облигацияларын садып алыңар!

Ойнаашкынныг тиражтарга кириңер!

СБЕРКАССАЛАР ЭРГЕЛЕРИ.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ:

Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажын № 3, ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 24-63, редакторнуң оралакчыларының 35-24, пропаганда киллизинин 23-54, харыысалгалыг секретарының 23-35, партийжи амыдырал киллизинин 37-13, культура киллизинин 23-54, кодээ ажылагый киллизинин 21-47, үлетпүр киллизинин 22-64, чагаа киллизинин 41-27, информация база совет тургузуг киллизинин 20-60, бухгалтериянын 31-75, корректорларнын 27-41. Солун келбейн барганда 32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер

Тыва АССР-нин Министрлер Чөвүлелинин чанында Тыванын ном үндүрер черинин республика типографиязы (Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу 1). ТС — 00440